

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI**

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOLERANS DÜZEYLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Canan GÜVEN

Danışman:

Doç. Dr. Ercümen ERSANLI

Samsun, 2016

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI**

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOLERANS DÜZEYLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Canan GÜVEN

Danışman:

Doç. Dr. Ercümen ERSANLI

Samsun, 2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin proje aşamasından sonuçlanmasına kadarki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

13 /06 /2016

Canan GÜVEN

KABUL VE ONAY

Canan GÜVEN tarafından hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri” başlıklı bu çalışma,11.07.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

__/__/__

Prof. Dr. Önder KABADAYI

Enstitü Müdürü

ÖZET

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOLERANS DÜZEYLERİ

Canan GÜVEN

Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2016
Danışman: Doç. Dr. Ercümen Ersanlı

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri incelenmiştir. Araştırma genel tarama modeline göre sürdürülmüştür. Bu araştırmanın evreni 2015–2016 eğitim öğretim yılında 19 Mayıs Üniversitesinde bölümlerinde okuyan öğrencilerdir. Bu evren içinden basit tesadüfi örneklem yoluyla belirlenen 919 kişiye ölçek uygulanmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” ve “Tolerans Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayarda “SPSS for Windows ver: 20.0” programında çözümlenmiş, manidarlıklar minimum $p < ,05$ düzeyinde sınanmıştır. Öğrencilerin “Tolerans Ölçeği” nde aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız grup t testi, bölüm, sınıf, doğum sırası, ve gelir değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA), gruplar arasında fark bulunduğunda, farklılıkların kaynağını (hangi gruplar arasında olduğunu) belirlemek üzere post-hoc Scheffé testleri uygulanmıştır.

Bu araştırma sonucunda ulaşılan yargıları şu şekilde sıralayabiliriz.

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin tolerans ölçeğinin toplam puanların ($\bar{X}=18,74$, $SS=5,348$) olduğu, görülmektedir. Bu düzey öğrencilerin tolerans düzeylerinin ortalamasının üstünde olduğunu göstermektedir.

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin cinsiyetlerine göre tolerans düzeylerinde grupların aritmetik ortalamaları arasında kızlar lehine anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Kızlar erkeklere göre daha fazla toleranslıdırlar.

Öğrencilerin bölümlerine göre tolerans düzeylerinde grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Öğrencilerin bölümlerine göre tolerans düzeylerinde sayısal bölümde okuyanlar ile dil ve güzel sanatlar bölümünde okuyanlar arasında sayısal bölümde okuyanlar lehine anlamlı farklılık görülmüştür. Sayısal Bölümde okuyanlar, dil ve güzel sanatlar bölümünde okuyanlara göre daha fazla toleranslıdırlar. Ayrıca Güzel sanatlar ile sosyal bölümde okuyanlar arasında ise sosyal bölümde okuyanların daha toleranslı oldukları sonucu bulunmuştur. Diğer gruplar arasında ise anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Öğrencilerin sınıflarına, doğum sırasına ve gelir durumuna göre tolerans düzeylerinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Sözcükler: tolerans, üniversite, öğrenci

ABSTRACT

THE TOLERANCE LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS

Canan GÜVEN

Ondokuz Mayıs University, Institute of Educational Sciences

Department of Educational Sciences, M.A., June/2016

Advisor: Asst. Prof. Ercümen ERSANLI

In this paper were studied the tolerance levels of students who study at a university. The survey was carried out in accordance with general scanning model. The universal set of this investigation are the undergraduates studying their majors at the University of 19 Mayıs during 2015-2016 academic year. Among the described population above, 919 people -identified through simple random sampling- were surveyed the research scale. In order to collect data were used "Personal Information Form" and "Tolerance Scale". The information gathered was analyzed using "SPSS for Windows ver: 20.0" programme, and the meaningful revealings were examined/tested/checked at the minimum level of $p < .05$. Independent group t-test was performed to determine whether the students' scores on the "Tolerance Scale" change depending on gender-variable; one-way variance analysis (ANOVA) was implemented to test the department, grade, birth order and income factors; and when some difference found out between the groups, post-hoc Scheffé tests were applied so as to define the source (between which groups) of diversities.

The results obtained can be listed as below:

It was seen that the total scores of subject students on the tolerance scale was ($\bar{X} = 18,74$, $SS = 5348$). This shows that some students' tolerance level is (sometimes) higher than the average.

Regarding the arithmetic mean of the gender groups' tolerance levels, it was observed that there was a meaningful difference in favor of the female students. That is to say, the female are more tolerant than the male.

Concerning the students' tolerance levels on the basis of their departments at the university, there was found a significant difference between the arithmetic means of the groups. Between the groups majoring science-maths and studying language or fine arts, there was noticed a considerable dissimilarity in support of the ones who study the latter, which means the students from science-maths are more indulgent than their counterparts from language and fine arts departments majors. Besides, between of the groups mastering fine arts and social sciences was found to be mastering social sciences more understanding than fine arts. Between the other groups there were no important differences.

With respect to their grades, birth order and income, there revealed no suggestive/meaningful findings about the participants' degrees of tolerance.

Key Words: tolerance, university, student

TEŞEKKÜR

Öncelikle yüksek lisans eğitimime başladığım günden bugüne ilgi ve desteğini benden esirgemeyen, bana inanmaktan hiç vazgeçmeyen, kendime rol model olarak aldığım çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Kurtman ERSANLI ve Doç. Dr. Ercümen ERSANLI'ya, hem bu tezin ortaya çıkmasında gösterdiği çaba hem de bana kattığı her şey adına saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca kendimi geliştirmemde bana yardımcı olan, öğrettikleriyle yoluma ışık tutan tüm hocalarıma teşekkür ederim.

En güzel anlarımızı birlikte paylaştığımız kıymetli dostlarım Gülşen AYDIN, Hülya YETEN ve Türkan KAN'a teşekkürler.

Birlikte yola çıktığım, mesafelere karşın hep en büyük destekçim olan Deniz ŞAHİN'e, disiplini ve çalışkanlığı ile bana örnek olan, yorulduğumda beni motive eden, bana desteklerini esirgemeyen, okumanın en güzel yol olduğunu öğretmiş, her koşulda daha iyiye gitmem için maddi ve manevi desteklerini benden hiç bir zaman esirgememiş olan sevgili annem Şendağ GÜVEN ve babam Celal GÜVEN'e, ve göz nurum kardeşim Dt.Hasan GÜVEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Canan GÜVEN

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	i
KABUL VE ONAY	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı	6
Alt Amaçlar	6
Denenceler.....	6
Sayıtlar	6
Sınırlılıklar	7
Tanımlar	7
Araştırmanın Önemi.....	7

I. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE.....	9
1.1.Tolerans Kavramı.....	9
1.2.Tolerans'ın Unsurları	10
1.3.Toleransla İlişkili Diğer Kavramlar	11
1.3.1. Tolerans Hoşgörü Kavramı İlişkisi	11
1.3.2.Demokrasi ve Tolerans ilişkisi.....	13
1.3.3.Karakter Tolerans İlişkisi	15
1.3.3.1.Kendini Beğenmişlik Ve Toleranssızlık	17
1.3.3.2.Tolerans Kaygı İlişkisi	19
1.4.Toleransın Dayanakları.....	20

1.5.Tolerans Gelişimi	23
1.5.1. Kültür ve Tolerans.....	23
1.5.2. Kendimiz ve Dünya Hakkındaki Görüşümüz	26
1.5.3. İnsanın Sosyalleşmesi	28
1.5.4. Aile.....	30
1.5.5. Okul.....	32
1.6.Tolerans Öğrenilebilir mi?	35
1.7.Gençlik ve Tolerans	37

II. BÖLÜM

YÖNTEM.....	40
2.1.Araştırmanın Modeli	40
2.2.Evren ve Örneklem	40
2.3. Veri Toplama Aracı.....	42
2.3.1 Kişisel Bilgi Formu	42
2.3.2.Tolerans Ölçeği	42
2.4.Ölçme Aracının Uygulanma Aşamaları	42
2.5. Verilerin Çözümlemesi	42

III. BÖLÜM

BULGULAR	44
Denence 1	44
Tablo 3.1 Öğrencilerin Tolerans Puan Ortalamaları t Testi Sonuçları	44
Denence 2	45
Tablo 3.2 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Programlara Göre Tolerans Düzeyleri ANOVA Testi Sonuçları.....	45
Tablo 3.2.1 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Programlara Göre Ölçek Puanlarına İlişkin Scheffe testi sonuçları	45
Denence 3.....	46
Tablo 3.3 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeylerine Göre Tolerans Puanları ANOVA Testi Sonuçları	46

IV. BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM	47
SONUÇ VE ÖNERİLER	49
Öneriler	49
KAYNAKÇA	50
EK	55
ÖZGEÇMİŞ	56

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.2.1 Cinsiyete Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	41
Tablo 2.2.2 Bölümlerine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri	41
Tablo 2.2.3 Sınıflarına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri.....	41
Tablo 3.1 Öğrencilerin Tolerans Düzeyleri t Testi Sonuçları	44
Tablo 3.2 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Programlara Göre Tolerans Puan Ortalamaları ANOVA Testi Sonuçları	45
Tablo 3.2.1 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Programlara Göre Ölçek Puanlarına İlişkin Scheffe testi sonuçları	45
Tablo 3.3 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeylerine Göre Tolerans Puanları ANOVA Testi Sonuçları.....	46

KISALTMALAR LİSTESİ

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

SPSS: (StatisticPacketsForSocialSeciences) Sosyal Araştırmalar İçin İstatistiksel Program Paketi

Akt : Aktaran

ev : Çeviren

Ed : Editör

sf : Sayfa

v.diğ. : Ve Diğeri

TÖ :Tolerans Ölçeği

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumuna, araştırmanın amacına, önemine, tanımlara ve yönteme ver verilmiştir.

Problem Durumu

İnsan, doğanın ürkütücü gücüyle baş edebilmek için diğer insanlarla bir araya gelerek toplumları oluşturmuştur. Ancak, toplumlar geliştikçe insan da giderek doğadan kopmuş ve bunun yarattığı yalnızlığı giderebilecek yeni bir beraberlik bulamamıştır. İnsanın kısa bir süre için de olsa doğayla yeniden baş başa olması, onu eski bir dostla birlikteymişçesine mutlu eder. Bu, hem birlikte hem özgür olmanın verdiği, benzeri olmayan bir mutluluktur. Ama insan böylesi doyurucu bir ilişkiyi kendi geliştirdiği toplumlarla kuramamış ve toplumu, doğal güdülerini kısıtlayan bir başka ürkütücü güç olarak algılamıştır. Dolayısıyla, doğadan özgürleşme çabası sonucu bu kez de kendini topluma bağımlı kılmıştır. Çünkü insan, yalnızlıktan da korkmuş ve diğer insanlarla birlikte olursa tehlikelerden korunacağına inanmıştır. Gerçekten de insan, başkalarıyla birlikteyken birçok şeyi daha iyi yapar. Ama kendi içinde yine de yalnızdır ve içinde yaşadığı, dünyaya karşı yürekli bir savaşım vermek zorundadır (Geçtan, 1996: 11). Bu savaştaki başarı bireyin tolerans düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Son yıllarda hızlı kültürel değişim beraberinde bireyselliği getirmiştir. Kişilerin olaylar karşısında tutum ve tavırlarındaki toleranssızlık, şiddet, empati yoksunluğu ve hoşgörüsüzlük bu değişimin bir sonucu olabilir. Tolerans bireysel ve toplumsal huzur için gerekli olan zorunlu tutum ve değerlerden biridir.

Tolerans yaşamın hemen hemen her alanında sıkça kullanılan bir kavramdır. Kullanıldığı alana göre, ister fiziksel, kimyasal, biyofizyolojik, isterse psikososyal alanda olsun dayanabilme gücü olarak ifade edilmektedir. Tolerans, 'genel anlamda herhangi bir zarar görmeden, strese, yüke, acıya, baskıya dayanma, katlanma yetisi' olarak tanımlanmaktadır. Tolerans, içsel gerilime yine kendi içinden güç alarak bir dayanma ve tahammül etme durumudur." (Ersanlı, 2011). Tolerans, insanlık tarihinin özellikle dünya dinlerinin ortaya çıkmasından sonraki en büyük felsefi sorunsalı/sorunu ve bugün de süren önemli bir tartışma konusudur (Kula, 2011: 1). Tolerans toleranssızlık, ayrımcılık, fanatiklik gibi zıt kavramlarla anlam bulur.

Günümüzde farklı türden ayrımcılıklarla, etnik, dinsel ayrımcılıkla, ırkçılıkla ve kadına yönelik ayrımcılıkla sıkça karşılaşılmaktadır. Kimlik krizleri ve tartışmaları, kimi zaman ayrımcılıklara da neden olmaktadır. Herkesin kendisini, kendi kültürünü, kendi etnik kökenini, milletini diğerlerinden farklı ve üstün görmesi, ayrımcı bir bakışın, ayrımcı politikaların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrımcılık özünde bir değerlendirme sorunu ve bir etik sorundur. Bu sorun da etik bakışın ve toleransın insanlarda geliştirilmesiyle çözülebileceği anlatılmaktadır (Tepe, 2011: 117). Tolerans skalasında "başkasının hürlüğüne saygı gösterme" önemlidir, ne kadar pozitif olursa olsun toleransın, toleranssızlık ihtimalini ve imkânını büsbütün ortadan kaldırmadığı meydandadır. Bu yüzden, "tolerans" sözünde bir çeşit "kendini-beğenmişlik" sezenler, onu küçültücü bulanlar, dolayısıyla "tolerans" yerine düpedüz "hürlük"ten söz edilmesi gerektiğini düşünenler vardır (Yörükan, 2007: 326).

Tarihe malolduğu sanılan tolerans probleminin günümüzde tekrar dirilmesi ilkece "düşünce hürlüğü"ne dayanan demokrasi dediğimiz yaşatma biçiminin karşısına bu düzene aykırı, tümelci dediğimiz yeni bir toplum ve hayat anlayışının çıkmasıyla ilgili; bugün yüzyıllar süren bir uğraşma ve savaşma sonunda kazanılmış olan "düşünme ve düşündüğünü dile getirme hürlüğü"nü yeni baştan tehlikeye düşüğünü görüyoruz. (Yörükan, 2007: 61). Bir toplumda güven, barış, adalet, hakkaniyet, merhamet, sorumluluk gibi değerlerin sarsılması, bazı değerlerin kaybolması ve önemini yitirmesi durumunda, çocuk ve gençler sağlam bir karakter ve bütünleşmiş bir kişilik geliştiremezler. Bireylerin ve toplumun ruh sağlığı ciddi bir tehdit altına girer; toplumsal bütünleşme ve dayanışma zayıflar, kişi kişinin kurdu haline gelir. Yaşanan hayat anlamsız ve değersiz olarak algılanmaya başlanır (Hökelekli, 2010: 6). İnsan psikolojisinde, hakim olma arzusu hep olmuştur. Kontrolü elinde tutmak isteyen kişi veya kişiler, ahlâkî sınırlar içinde veya dışında kalarak bunu devam ettirmeye çalışırlar. Egemen olma duygusu evrensel bir duygudur (Tarhan, 2012: 15).

Tarihte tolerans problemini incelerken göreceğimiz gibi, toleranssızlık daima belli bir inançlar sisteminin fanatik bir tekellelikle toplum düzenine hâkim olmasını şart koşar; geçmişte dinî inançların, özellikle büyük dünya dinlerinin, toplumlara, hattâ bütün bir kültür çevresine manen hâkim olduklarını, bütün duygu, düşünce ve aksiyon hayatını kendi dogmatik ilkelerine göre biçimlendirdiklerini görüyoruz; bugün ise aynı şeyi

ekonomik-politik dünya görüşleri, başka bir adıyla ideolojiler yapmak iddiasındadır. Demokrasi her çeşit dünya görüşünün ve yaşama idealinin bir arada barış içinde yaşamasına imkân veren bir toplum düzeni olup kökçe aşırılıkların uzlaştırılmasına dayanır. Demokrasi gerginlik ve çatışmaları büsbütün ortadan kaldırmaz, sadece yumuşatır; çeşitli görüşler ve idealler arasında bir çeşit "güç denkleşmesi" kurar, bunlardan birinin ötekileri ezip başa geçmesine engel olur. Sözü ettiğimiz sosyal ideolojiler ise, tıpkı geçmişteki büyük dinler gibi, toplum düzenini belli bir yaşama idealinin tekeline geçirmek isterler. Onun için günümüzde "tümelci" rejimlerden söz ediyoruz (Yörük, 2007: 62). Tolerans kavramı katlanma ve anlaşmayı birlikte ifade eder (Botiveau, 1997: 61).

Toleransın, dolayısıyla toleranssızlığın konusu ve alanı değişebilir, ama tolerans toleranssızlık olmadan düşünülemez. Bir deyimle, toleranssızlık toleransın gölgesi, veya onsuz-olunamaz arka-plânı gibidir (Yörük, 2007: 322). Sosyal, etnik, siyasal ve din eksenli huzursuzlukların ve iç savaşların yaşandığı dünyamızda, hoşgöründen söz etmek kolay olsa da onu hayata geçirmek imkânsız olmamakla beraber oldukça güç gibi gözükmektedir. Bazı ülke ve coğrafyalarda görülen terör ve şiddet kaynaklı kanlı olaylar, vicdan ve insaf sahibi hemen her insanı derinden yaralamakla kalmayıp aynı zamanda bu tür müessif eylemlerden insanlık ne zaman kurtulabilecek sorusu ile de zihinleri meşgul etmektedir. Gerek ülkemizde gerekse dünyamızda, "hoşgörü" tartışmalarının sıkça gündeme geldiği günümüzde bu konunun yeniden konuşulması insanların hak ve hukukunun teminat altına alındığı ortak bir zeminde buluşmasının ihtiyaçtan öte bir zorunluluk olduğu tezinde odaklanmaktadır. Görünen o ki hoşgörü, insanlığın barış ve huzur içinde yaşamasının öncelikli yoludur (Yiğit, 2010: 11). Yalnız "düşünce hürlüğü" karşısındaki tutumları bakımından aralarında bir çeşit özbirliği olduğuna şüphe yok. Günümüzde tolerans probleminin yeniden alevlenmiş olmasını da başka türlü açıklayamayız (Yörük, 2007: 64). Göçmen ya da yabancı işçilere ırksal ve etnik gruplara karşı işlenen suçlar artmış, onlara karşı olan tolerans son on yılda önemli ölçüde azalmıştır (Schafer ve Shaw, 2009: 428). Bir toplumda demokrasi gibi değerlerin sarsılması ya da yıpranması, o toplumun bireylerini sağlıklı bir gelişmeden yoksun bırakır. Ne için, hangi amaçla yaşadığını bilemeyen ve bulamayan kişilerde "huzursuzluk", "stres", "bıkkınlık" "anlam boşluğu" ortaya çıkar. Bu durumda insanın kendinden ve doğadan "yabancılaşıma"sından, "hayatın donuklaşması" ve "insanın

otomatikleşmesinden söz edilir (Hökelekli, 2010: 6). Genellikle kentlilik özellikleri arasında nezaket gibi değerler sayılır tolerans da bu değerlere eşit olarak sayılabilir (Hersch, 1996: 9). Ülkemizde de gittikçe artan ve toplumsal huzuru bozan birçok olay görülmekte ve bu olayları gerçekleştiren kişilerin değerler konusunda yeterince eğitilemedikleri anlaşılmaktadır.

Bu toplumsal gelişmeler ışığında vatandaşlık, barış, kültürel farklılıklara saygı, demokrasi, insan hakları, çevreye duyarlılık ve özerklik gibi değerler öne çıkmış ve bireylere bu değerlerin kazandırılmasında kurumsal eğitimin rolü vurgulanmaya başlamıştır. Nitekim UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar raporlarında bu ve benzeri değerlere yer vermeye başlamıştır (Arıkan, 2011: 1). Çünkü değerler, davranışlarımıza yön gösteren ilkeler ve standartlardır. Değerler, kişiye kendisini aşma, tek tek olayların üzerinde kalıcı ve tutarlı bir inanç ve tutum sahibi olma imkânı kazandırır (Hökelekli, 2010: 6). Bireyin içinde yaşadığı sosyal ve kültürel ortam incelendiğinde çok sayıda duygu ve değer yargılarının etkisinde olduğu anlaşılır (Çalışkan, 2005: 1). Adler (2000: 20)'e göre yaşamsal amaç tarafından saptanmış doğrultu, yalnız bireysel özellikleri, bedensel devinimleri, dışavurum biçimlerini ve dışarıdan görülebilen genel belirtileri etkilemekle kalmaz aynı ölçüde duygusal yaşamı kontrolü altında tutar. İnsanların davranış ve tutumlarını her vakit duygularla haklı göstermeye çalışmaları dikkate değer bir noktadır.

Türkiye'de çocukların ilköğretim yıllarından itibaren dershanelerle tanışması; yükseköğretim için öğrencilerin bilişsel yeteneklerini ölçen merkezi bir sınava girmesi; okullarda, spor, müzik, resim gibi alanlarda ders saatlerinin son derece sınırlı olması ve belirli haftalarda yapılan etkinliklerle değerlerin kazandırılmaya çalışılması, aslında eğitim sistemimizde bilişsel yeteneklere ve öğrenmenin bilişsel boyutuna verilen önemi göstermektedir (Arıkan, 2011: 4). Ancak tolerans gibi toplumsal huzura etki edecek bir tutum ve bakış açısı eğitime yeterince önem verildiği düşünülmemektedir. Bu durum bireylerin olgunlaşmalarıyla ilişkilidir.

Her insan bir yaşam üslubuna sahip olduğu için, bazen bir insanın geleceğini, kendisiyle konuşup, sorulacak birtakım sorulara yanıtlar verdirterek saptamak pekâlâ mümkündür. Sanki bir oyunun, gizlerin gün ışığına çıktığı beşinci perdesini yaşarız böylelikle. Yaşamın çeşitli evrelerini, güçlüklerini ve sorunlarını bildiğimiz için, söz konusu

yöntemle ileriye yönelik açıklamalarda bulunabiliriz. Dolayısıyla, birkaç olguya ilişkin deneyim ve bilgilerimize dayanarak, kendilerini sürekli başkalarından soyutlayan, kendilerine destek arayan, yeni durumların duraksayarak karşısına çıkan şımartılmış çocukların ileride başlarına neler gelebileceğini önceden kestirebiliriz. Başkalarından destek görmeyi amaç edinmiş bir kişi nelerle karşılaşacaktır ileride? Hep kararsız, yerinde durur böyle bir kişi ya da yaşamsal sorunların çözümünden kaçmaya bakar. Onun niçin ve nasıl kararsızlıkla yerinden kımıldamadığını ya da sorunların çözümünden kaçtığını biliriz, çünkü benzeri durumların nasıl olup bittiğini binlerce kez gözlemlemiştir. İlgili kişinin hayatta yalnız ilerlemek gibi bir amaç gütmeye, arzusunun şımartılmak olduğu açıktır. Yaşamın büyük sorunlarından uzakta tutmaya bakar kendisini, yararlı şeyler üzerinde duracağına yararsız şeylerle oyalanmayı yeğler. Toplumsallık duygusundan yoksundur, dolayısıyla kimi zaman sorunlu bir çocuğa dönüşür, suça yönelik biri, nevrozlu biri olup çıkar, en son ve kesin kaçış yolunu seçerek canına kıyar. Bütün bunları şimdi eskisinden daha iyi anlayabilmekteyiz (Adler, 2000: 61). Düşünce hürlüğü herhangi bir pratik (ahlâkî, dinî, İktisadî ya da siyasî) ideale fanatizmle gönül vermiş, her ne pahasına olursa olsun bu ideali gerçekleştirmek için ayaklanmış bir toplum dünyasında dikiş tutturamaz. Bu bakımdan tolerans pratik kaygı ve ideallerin üstüne yükselebilmiş, dolayısıyla hiçbir aşırı ve tekeli yaşama idealinin gelişmesine imkân bırakmayan toplum düzenlerinin tadabileceği bir lükstür (Yörükkan, 2007: 64).

Küreselleşme ve yöreselleşme süreçlerinin iç içe geçtiği bir zaman diliminde toplum, tolerans sorununu ne ölçüde tartışmaktadır veya tartışmaya hazırdır? Toplum, örneğin Türkiye toplumu, geçmişten gelen farklılıklarını ne ölçüde çoğulcu bilince dönüştürmüştür ve “tolere” etmektedir? Kendisinden saydığı ve başka toplumlarda yaşayan azınlık için talep ettiği hakları, etik gereği, kendi içindeki azınlıklara tanımaya ne ölçüde eğilimlidir? Devlet veya kamu yönetimi, ne ölçüde toplumun tolerans sınırını genişletmeye yönelik tutum ve etkinlik içindedir; tolerans bilincini yükseltmek için, ne tür önlemler almaktadır veya almalıdır? (Kula, 2011: 36). Tüm bu sorular çerçevesinde asıl problemimiz toleransın üniversite genliğinde ne düzeyde olduğunun tespit edilmesidir. Toleransı düşük bir gencin aldığı eğitim onu ne derece toleranslı kılar. Toplumsal düzenin sağlıklı devamının yüksek toleranslı bireylerle mümkün olacağı ve toleranssızlığın bir bilinç sorunu olduğu gerçeği yadsınamaz.

Araştırmanın Amacı

Üniversite öğrencilerinin tolerans puanları, cinsiyetleri, devam ettiği program, sınıf, kardeşler arasındaki doğum sırası değişkenleri açısından farklılaşmakta mıdır?

Alt Amaçlar

1. Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları öğrencilerin öğrenim gördükleri programa göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Denenceler

1. Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.
2. Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları öğrencilerin öğrenim gördükleri programa göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.
3. Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Sayıtlar

1. Araştırmanın örneklemini evreni temsil etmektedir.
2. Araştırmanın örneklemini oluşturan üniversite öğrencileri, ölçme araçlarının uygulanmasına gönüllü olarak katılmış, içten ve tarafsız bir şekilde soruları yanıtlamışlardır.
3. Bu ölçeğin ilgili özellikleri ölçebilir nitelikte olduğu varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

1. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar kullanılan “Kişisel Bilgi Formu” nda ele alınan değişkenler ile “Tolerans Ölçeği” nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
2. Araştırmanın sonuçları 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğrenim gören öğrencileri ile sınırlıdır. Bu nedenle; araştırma sonuçları diğer benzer niteliğe sahip popülasyonlara genelleseyebilir.
3. Kullanılan istatistiksel çözümlene yöntemleri ile sınırlıdır.

Tanımlar

Tolerans: Tolerans sözü Lâtincede tolerare fiilinden gelmektedir. Bu da müsaade etmek, katlanmak, çekmek (giderilemeyecek bir kötülüğe boyun eğmek), "göz yummak", dolayısıyla hoşgörmek anlamlarına gelir (Yörükán, 2007: 75).

Tolerans, içsel gerilime yine kendi içinden güç alarak bir dayanma ve tahammül etme durumudur (Ersanlı, Dicle, 2011; 1531-1535).

Karakter: Kişiliğin ahlaki yönünü olup; birtakım değer yargılarının benimsenmesiyle gelişen ve kişiliğin sürekli, tutarlı, kalıplaşmış olan en belirgin özelliklerinin anlatımıdır (Ersanlı, 2016: 211).

“Bir şeyi başka şeyden ayıran temel özellik, ana nitelik” demektir. Bunu insan özelinde ifade edecek olursak; kişiyi diğer (tüm) kişilerden ayıran temel özelliklerdir, ana nitelikleridir (Ekşi, 2013: 8).

Araştırmanın Önemi

Dünya, küreselleşme olgusu içinde giderek küçülmekte ve büyük bir değişim süreci yaşamaktadır. Bu süreç dahilinde, insanlar arası ilişkiler artmakta ve toplumsal bilimlere olan eğilim hız kazanmaktadır. Tüm bu yönelimler ışığında; sosyal alanlara yönelik bilimler, değerlerini arttırmakta ve milletlerin geleceklerini kurgulamalarında temel yapı taşı rolünü üstlenmektedirler. Toplumların birbiriyle etkileşimi ve farklı kültürel yapı kişilerin tolerans veya toleranssızlığını önemli kılmıştır.

Günümüzde eğitim, sınırlı kaynaklar için rekabet halinde olan bireyleri, bilişsel yeteneklerini kullanması ve bu kaynaklara erişmesi için yetiştirmektedir. Bu durum, insani değerlerden yoksun insanın, her alanda diğer insanların 'kurdu' olduğu ve değerlere tutunmuş olanların ezilerek mutsuz olduğu bir yaşam sonucunu getirmektedir (Arıkan, 2011: 4). İnsanın bir kültür ortamı içinde oluşumu, aynı zamanda bir eğitim sürecidir. Bu eğitim sürecine, yaşam için gerekli olan bilgilerin öğrenilmesi kadar, bir karakter inşası da dâhildir (Pamuk, 2003: 42). Çocukların başkaları tarafından alınan kararları kabul edebilmesi için, bir ölçüde benmerkezcilikten uzaklaşması ve diğerlerinin duygu ve düşüncelerini anlamaya başlaması gerekir (Dinç, 2011: 83). Başkalarının düşüncelerine gösterilen saygı toleransla ilişkilidir. Bu araştırma lisans düzeyinde eğitim görmekte olan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerini tespit etmesi açısından önemlidir. Toleranslı olmak eğitim sisteminin birey üzerinde kazanımlarının ve kültürel dokunun birey üzerinde yansımalarıdır. Bu araştırma bu yansımanın düzeyini göstermesi açısından önemli olacaktır.

Alanyazında tolerans konusunda üniversite öğrencileri üzerinde araştırma yapılmamış olması bu araştırmayı sağlayacağı katkı itibarıyla ayrıca önemli kılmaktadır. Araştırma sonuçları diğer araştırmalara ayrıca ışık tutacaktır.

I. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tolerans kavramı ve bu kavramı diğer kavramlarla ilişkisi üzerinde durulmuş, tolerans gelişiminde ailenin ve okulun rolü incelenmiştir.

1.1.Tolerans Kavramı

Tolerans sözü Lâtince tolerare fiilinden gelmektedir. Bu da müsaade etmek, katlanmak, çekmek (giderilemeyecek bir kötülüğe boyun eğmek), "göz yummak", dolayısıyla hoşgörmek anlamlarına gelir (Yörükan, 2007: 75). Diğer kaynaklarda tolerans kelimesinin türkçe karşılığı da katlanmak, göz yummak, hoş görmek dayanırlık, katlanırlık, anlayış, müsaade etme ve tahammül, (The Oxford English- 1990: 558.) hoşgörmek, başışlamak, dayanmak, katlanmak, tahammül etmek, sıkıntı çekmek ve izin vermek (Saraç, 1985: 1394), katlanmak, göz yummak, hoş görmek, dayanırlık, katlanırlık, anlayış, müsaade etme ve tahammül sözcüklerine karşılık gelmektedir (Aslan 2001: 60). anlamlarına gelen tolerans sözcüğü, Latince'de tolerare (tolerantia), Fransızca'da tolerer (tolerance), İngilizce'de tolerare (tolerance) şeklindeki fiil kiplerinden gelen bir kelimedir. Arapça'da ise toleransın karşılığı tesâmuh (katlanma, göz yumma, hoş görme) kavramıdır (Meydan Larousse, "1973, XII, 200).

Tolerans kavramı özellikle Reformation çağında devletin resmen tanıdığı din ve inancadan başka din ve inancalara "göz yumma" anlamında anlaşılıyordu. Henüz din hürlüğünün tam bir hak olarak tanınmadığı bir çağda tolerans isteğe bağlı (facultatif), hem de geri alınabilir bir hak, bir lütuf, başka bir deyimle bir "tâviz" gibidir. Bu bakımdan toleransta bir güç dengesizliği, bir hak eşitsizliği göze çarpıyor; zira "göz yumma" ilkece "göz yummana" imkânım ortadan kaldırmaz. Onun için Ebbinghaus, "başkalarının görüş ve düşünüşüne göz yummaya kalkmak gülünç bir kendini beğenmişlik olur, bize düşen başkalarının hürlüğüne saygı göstermektir, yoksa insanlık haklarını zedelemiş oluruz" demektedir (Yörükan, 2007: 77). Sözlük ve ansiklopedilerde birbirinin karşılığı olarak verilen bu kavramların tamamen aynı şeyler olduklarını söylemek oldukça zordur (Aşıkoğlu, 1993: 39). Duygu ve düşünceleri ifade eden kavramlar için yapılan bir tanım, elle tutulup gözle görülen somut varlıklara yapılan bir tanım gibi tam ve net olamaz (Öner, 1990: 3.)

Encyclopedia Britanica'da toleransın şu tanımına rastlıyoruz: "Başkalarını eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşümüze, ya da çoğunluğun görüş biçimine aykırı görüşlere sabırla, hem de yan tutmadan katlanma". Brockhaus da, "özellikle din alanında aykırı kanılara ses çıkarmama (karışmama)" diye tanımlıyor. Toleransı en geniş anlamıyla bireyler arası bir davranış biçimi olarak anlayan Johannes Kühn onu kısaca "başkasına katlanma", "başkasını kendi haline bırakma" (Das Geltenlassen des Anderen) diye anlıyor (Yörükan, 2007: 75). Tahammül kavramı, güçlü, zorlayıcı dış etkenlere karşı koyabilme, dayanma ve insan için kötü, güç durumlara karşı koyabilme gücü, kaldırma, katlanma olarak ifade edilir (TDK 1998:2112), Psikoloji sözlüğünde Tolerans kavram şu şekilde açıklanmıştır (Budak 2003: 753):

- 1- Genel anlamda herhangi bir zarar görmeden, strese, yüke, acıya, baskıya vb. dayanma, katlanma yetisi,
- 2- İlk tanımla ilişkili olarak, farklı tutumları, inançları, kültürleri hoşgörüyle karşılama. Mutlaka farklılıkları benimseme anlamına gelmez.
- 3- Bir maddenin (örneğin ilacın, alkolün, sigaranın vb.) sürekli kullanılmasına bağlı olarak, aynı dozda alınan maddenin etkisini azaltması ve öncekiyle aynı etkiyi sağlamak için alınan madde miktarının sürekli atırılmasıyla tanımlanan bir durumdur.

1.2.Tolerans'ın Unsurları

Öz çizgileri bakımından tolerans kavramında şu ana unsurların yer aldığını görüyoruz (Yörükan, 2007: 76):

- a) Başkalık unsuru: Buna toleransın (dolayısıyla toleranssızlığın) ontolojik temeli diyebiliriz. Bu başkalık yaradılış (karakter, mizaç) ayrılığı açısından psikolojik, alışıklık ve gelenek açısından sosyolojik, fikir aykırılığı anlamında kültürel, bir yapı gösterebilir. Ama burada önemli olan tek tek insanlar, bireyle toplum, tek tek kurumlar ya da toplumlar, hattâ kültür çevreleri arasında herhangi bir yapı ve görüş ayrılığı ve başkalığı bulunması. Bu başkalık da dereceli olup küçük bir ayırmadan, aykırılık, karşıtlık, hattâ çelişmeye kadar gidebilir.

b) Katlanma unsuru: Toleransın daha çok negatif yönünü dile getiren bu unsur başkalık karşısında insanın gösterdiği içgüdüsel tepkiye işaret ediyor. "Başka"nın bizde yabancılaşma, korku, kuşku, antipati, hattâ düşmanlık duyguları uyandırdığını biliyoruz. Tolerans insanın bu ilkel duyguyu yenmek, hiç değilse dizginlemek istemesini gösterir. Buna göz yumma da denebilir.

c) Hoş-görme unsuru: Bundan önceki içgüdüsel davranışın pozitif yönü başkasının kendi olma hakkını tanıma, ya da kendi olmasına karışmama şeklinde tanımlanabilir. Burada başkasının kişiliği karşısında daha bilinçli (şuurlu), daha pozitif bir davranışla karşı karşıyayız. Başkalığın bizde uyandırdığı psikolojik çekingenlik, güvensizlik, korku ve antipati duyguları "başkasının kişiliğine saygı" gibi pozitif bir duyguya dönüşmüş bulunuyorlar.

1.3.Toleransla İlişkili Diğer Kavramlar

Tolerans kavramı Türkçede farklı bilim dallarında farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kavram kimi zaman sınırlı anlamda kullanılmış kimi zaman hoşgörü kavramıyla karıştırılmıştır. Her ne kadar tolerans sözcüğü yerine hoşgörü kullanıyor olsa da, her iki sözcük arasında anlam farkı vardır. Batuhan, tolerans kavramının Türkçe'de karşılığının bulunmadığını belirtmiştir. Ona göre Türkçe'de müsamaha sözcüğü toleransın günlük dilde anlamını karşılama bile, tarihi sosyolojik içeriğini yansıtmaktan uzaktır (Batuhan 1959: 25). Toleransın Türkçe karşılığının bulunmadığını belirten Ortaylı'ya göre de hoşgörüyle tolerans kavramları farklıdır. Ona göre toleransı en iyi karşılayan kavram Arapça tesamuh sözcüğüdür (Ortaylı 1999: 25). Bu çerçevede toleransla ilişkili diğer kavramlar aşağıda açıklanmıştır.

1.3.1. Tolerans Hoşgörü Kavramı İlişkisi

Günümüzde tolerans sözünde aynı toplum içinde yaşayan birey ve grupların, ya da başka kültür çevrelerine ait toplumların kendi görüş, anlayış ve yaşayışlarını bildikleri gibi düzenlemek ve dile getirmekte serbest bırakılmaları gereksinimi ifadesini buluyor. Başkalarının kişiliğini tanıma, hürlüğünü sayma diye tanımladığımız tolerans belli ki medenî hakların, bu arada özellikle düşünce hürlüğünün kanunlarca garanti altına alınmış olduğu medenî toplumlarda salt ahlâkî bir erdem niteliği taşır. Her ahlâkî

erdem gibi tolerans da bugün sosyal görgü ve eğitim alanına ait pozitif bireysel bir niteliklerdir. Nasıl bir insana dürüst, iyi-yürekli, nâzik, dost canlısı, v.ö., diyorsak, aynı şekilde toleranslı (ya da toleranssız) diyoruz. Başkalarıyla alış verişte, özellikle fikir alış verişinde, fikir tartışmasında bir davranış erdemi olan tolerans sempati, sevgi, ilgi, anlayış, sabır, geniş görüşlülük, saygı gibi pozitif nitelikleri içerir (tazammun eder). Tolerans kavramının tarihî safrası diyebileceğimiz "göz yumma" yerini "iyi karşılama", "hoş görme" gibi daha pozitif kavramlara bırakmıştır. Kanunların vicdan ve düşünce hürlüğünü garanti altına aldığı bir zamanda "göz yumma" gerçekten de "gülünç bir kendini beğenmişlik" olur (Yörükkan, 2007: 78).

Eş anlamlısı müsâmaha ve tolerans olarak verilen hoşgörü sözcüğü; her şeyi anlayışla karşılayarak, olabildiğince hoş görme hali olup, kendi düşünce ve inançlarına karşı düşünce ve inançları olabildiği kadar hoş görme durumudur. (Meydan Larousse, 1990, VI, 28.) Tolerans, olumsuz bir duruma karşı olumlu bir davranıştır. Ama bu olumluluğun, onu yaşaması itibariyle tolerans gösteren kişi için bir olumsuzluk yönü vardır. Zira tolerans sahibi, tolere ederken bir içsel sıkıntı yaşamaktadır. Yani tolerans sahibi, muhatap için olumlu bir iş yaparken, kendisi için de bir olumsuzluk ve sıkıntı içerisindedir.

Toleransta böyle bir yaklaşım sergilenirken; hoşgörü kelimesinin tıpkı gönül gibi, irfan gibi bizim ahlâkî değerlerimizi içeren kelimelerden bir tanesi olduğu ifade edilen bir görüşte, bu kavramın, Batı dillerine tercüme edilmesi halinde özünden uzaklaştırılıp, içeriğine yabancılaştırılan bir kavram olacağı vurgulanmaktadır. Anlam ve içerik yönünden her iki kavramda da sabır anlamı vardır ama, toleransta zoraki, sıkıntı ve katlanmaya yönelik bir sabır varken, hoşgörüde farklılıklara karşı gönülden bir inanma olduğundan ondaki sabırda katlanma ve zorlanma anlamı yoktur. Bu yönüyle toleransın daha çok akıl işi olup, onda daha çok akılla karar verilirken, hoşgörünün gönül işi olduğu, gönülden kabul ve bir rıza olduğu belirtilmektedir.

Hoşgörü ve toleransın daha çok içselleştirilmiş erdem olan edep ile ilişkili kavramlar oldukları görülmektedir. Ancak, bu açıdan bakıldığında benzer yönlerinin yanında, anlam bakımından farklı özellikler taşıdıkları da anlaşılmaktadır (Karpat, 2012: 38). Yürüşen (1993), hoşgörünün sık sık yapıla geldiği gibi, kayıtsızlık ya da kabul kavramlarıyla karıştırılmaması gerektiğini, çünkü hoşgörünün, uygulamada bilerek yada

bilmeyerek bu kavramlarla karıştırılması, yani bu kavramların içerdiği anlamların hoşgörüyü yüklenmesinin, genellikle, hoşgörünün anlamını zayıflatmakta olduğunu, hoşgörünün 'bir erdem' olarak giderek daha fazla benimsenen bir bütünlük irade etkisi yaratsa da onun yapısının içerdiği gerilim sürekli var olduğunu, bunun özellikle hoşgörülen bakımından tedirginlik verici bir durum yarattığını, hoşgörülenin bu durumu öz saygısını yaralayan ya da yok eden bir durum olarak algılayabileceğini ifade etmiştir.

Gerçekten tolerans kavramı, arka planında, aklın yer aldığı, mantık çerçevesinde pratik zorunlulukların getirdiği bir anlayışı barındırır. Toleransın aksine hoşgörü sözcüğünün ortaya çıktığı coğrafya, batıda olduğu gibi içinde bulunulan şartların getirdiği bir zorunluluk gereği değil, Anadolu'nun tasavvuf geleneğine bağlı olarak ortaya çıktığını düşünüyorum. Bu nedenle hoşgörü kavramı Aslan'ın ifade ettiği gibi akla değil daha çok gönüle dayanıyor gibi görünmektedir. Gürsoy da toleransın akılla karar verildiği için daha çok akıl işi, hoşgörünün gönülle kabul edildiği ve rıza ile yapıldığı için gönül işi olduğunu vurgulamaktadır (Gürsoy 1999: 91).

Toleransta hoşlanma olmadığı halde, istenmeyen bir kabullenme varken; hoşgörüde hem hoşlanma hem de isteğe bağlı bir kabullenme vardır. Toleransta; tolere eden, istediği an durumu bastırıp engelleyebilecek bir gücü vardır. Fakat hoşgörüde, bu anlamda bir gücün olması şart değildir (Yürüşen, 1993: 30).

1.3.2. Demokrasi ve Tolerans ilişkisi

"Demokrasi" ile "Tolerans" kavramları arasında bir çeşit göbek bağı olduğu, demokrasinin toleransı, toleransın da demokratik bir hayat-anlayışını gerektirdiği, hepimizin, hiç değilse demokrasiye inananlarımızın paylaştığı bir düşüncedir. Hattâ bazılarıncı bu iki kavramı "Siyamlı kardeşlere" benzetmek mümkün. Yalnız, bu kanı ne derece doğru, bu imaj ne derece gerçeğe uygun? Dikkat ederseniz, "ne derece" deyimini kullandım, çünkü baştaki açıklamamızdan da anlaşılacağı gibi, demokratik toleransın da bir sınırı olacağı meydandadır; ama demokrasinin gene de en toleranslı yaşama-düzeni, toleransa en fazla yer veren hayat-felsefesi olduğundan şüphe edilemez. Onun için, yukarıdaki sorumuzu, "Bu kanı doğru mudur?" şeklinde değil de, "bu kanı ne derece doğrudur?" şeklinde sorduk. Bu soruyu şöyle de sorabiliriz: "Demokrasi ne derece toleranslıdır?" (Yörükkan, 2007: 323). Demokrasiye kadar düşünce dünyasında ve

inanırlarında tolerans toplumsal yaşamda ne derece hayat bulmuştur. Toleransın toplumsal yanı dışında bireysel boyutu neyi ifade ediyor?

Tolerans kavramının “tarihsel kaynağının dinsel-mezhepsel çatışmalarla ilgili olduğunu” ve ”düşünce dünyasında ortaya çıkan kargaşada, dinci-milliyetçi-ırkçı çatışmaların artması ve kamu yaşamında çıkmazlara” yol açması sonucu güncelleştirildiğini vurgulayan Kuçuradi’ye göre, tolerans “iki ana açıdan” ele alınmalıdır. Birincisi, “bir kişi tutumu ” olarak tolerans; İkincisi, “kamu işlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesi” olarak toleranstır. Bir kişi tutumu olarak tolerans, “belirli bir insan anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır. ” Bir kişinin “her biri eşsiz ve farklı olan başka kişileri insan olarak görmesidir. ” Toleranslı kişi, Kuçuradi’nin açıklaması uyarınca, “kendisinin onayladıklarından farklı olan, hatta karşı olduğu düşünelere-kanaatlere-inançlara sahip kişilerin veya kendisinin onayladıklarından farklı olan, onaylamadığı davranışlarda bulunan ya da tutumları olan kişilerin haklarına zarar vermemesi ya da zarar vermek istememesi özelliğidir. ” Bu açıdan tolerans, bu felsefeciye göre, “belirli tek tek durumlarda farklı düşünelere-inançlara-kanaatlere sahip olanların haklarına zarar vermeyen kişinin tutumudur.” Bu bağlamda tolere edilen şey, “farklı düşünen, inanan ve davranan kişilerin varlığıdır. ” (Kula, 2011: 32). Kamusal bir sistem olan demokrasi ne kadar toleranslıdır?

Demokraside tolerans problemini başlıca iki açıdan ele almak mümkündür (Yörükan, 2007: 328-330):

1. Bunlardan birincisi, demokrasinin ilkelerini hiç değilse şekil bakımından kabul etmiş rejimlerde, bu ilkelerin iktidardaki hükümetler tarafından uygulanış şekli ve derecesiyle ilgili. Buna demokrasinin iç-dilemması diyebiliriz.
2. Demokrasinin demokrasiye aykırı veya düşman toplum anlayışları karşısında nasıl bir tavır takınacağı, demokrasinin karşılaştığı ikinci dilemma’dır.

Ülkemiz demokrasisi açısından tolerans düzeyi belli sorunlar taşımaktadır. Bu sorunlar incelendiğinde, Türkiye’nin güncel görünümü şöyle betimlenebilir: Belirgin bir çoğulluk mirası olmasına karşın, aynı ölçüde tolerans bilinci geliştirilemediği için, toplum ve siyaset kurumu, yeni tasarım(lar) geliştirmekte zorlanmaktadır. Bunun bir

sonucu veya yansıması olarak Türkiye siyaseti, çoğulculuğu ve tolerans idesini güncel siyasal sorunların çözümünde verimlileştirememekte, böylece de özellikle 1980 sonrasında, siyasal yelpazeyi oluşturan çeşitli doğrultuların özyapıları belirginleşmemektedir. Aslında buna görünüm değil, “durum” demek daha tutarlı olur. Düşünsel kökler bakımından siyasal öz-yapı belirsizliği en açık biçimde eleştirel akıl, demokratik çoğulculuk ve tolerans düşüncesi ve ülküsünün siyasal alanda verimlileştirilmesi konusunda gözlenmektedir (Kula, 2011: 580). Sonuç olarak toleransı düşünce üretmede ve düşüncelere saygı göstermede temel teşkil edebilecek bir demokrasi bilinci olarak değerlendirilebilir.

1.3.3.Karakter Tolerans İlişkisi

Tolerans bireysel olarak ele alındığında bireyin özellikleri, düşünce dünyası, bakış açısı ve karakteri ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Tolerans düzeyinden ve bireysel özellikler arasında farklılaştığından söz edebiliyorsak karakterin bir parçası olarak da değerlendirebiliriz.

Karakter, “bir şeyi başka şeyden ayıran temel özellik, ana nitelik” demektir. Bunu insan özelinde ifade edecek olursak; kişiyi diğer (tüm) kişilerden ayıran temel özelliklerdir, ana nitelikleridir. Karakter, aslında sosyal bir kavramdır. Yani kişi, karakterini, belli durumlar/olaylar karşısında takındığı tavırla gösterir. Başka bir anlatımla karakter, insanın zihinsel, duygusal ve bedensel etkinliklerinin sonucunda ortaya çıkan davranışlarına çevrenin verdiği değerdir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, karakteri oluşturan değerlere, doğuştan sahip olunmaz. Çocuk, neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkında açık bir düşünüşe sahip olarak doğmaz. Onun, gelecekte nasıl bir insan olacağı doğduktan sonraki hayat deneyimlerine -buna bağlı olarak da toplumsal çevresine bağlıdır. Bu tecrübeler, iyi ise çocuk iyi davranışlar, kötü ise kötü davranışlar sergiler (Ekşi, 2013: 8). Bu bağlamda, çağdaş karakter eğitimi sadece ahlaki değerler değil, toplumsal, evrensel, demokratik tavır ve toleranslı olmak gibi bireysel alanları da içine almaktadır. Tolerans demokratik bir değer olarak kültürel doku içinde işlenebilir ve böylece gelecek kuşaklara aktarılabilir.

Karakter gelişimi konusunda üç büyük çağdaş psikolojik yaklaşım vardır. Birinci görüş, değiştirilmiş bir biçimde Sigmund Freud'un kuramında görülür. İkinci görüş, ahlâk

gelişimini koşullanmanın ve yaşantıların bir sonucu olarak gören toplumsal öğrenme kuramında temsil edilir. Üçüncü görüş, Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg'in geliştirdiği bilişsel gelişim kuramında yansıtılır. Ahlâk gelişimi konusunda ilk psikolojik modeli getiren psikanalitik kurama göre ahlâk gelişimi, süper ego'nun ortaya çıkması ve ana baba yasaklarının içselleştirilmesi sürecinden ibarettir. Toplumsal öğrenme kuramcıları ahlâk gelişimini, ani hiçbir değişim olmadan derece derece ve sürekli biçimde ilerleyen birikimli bir toplumsallaşma olarak görürler. Buna karşılık, bilişsel gelişim kuramcıları ahlâk gelişimini, belirgin değişimlerle ilerleyen ve birbirinden temel farklılıklarla ayrılan evrelere dayandırır (Onur, 2000: 73-174).

Değer; bir toplum içinde veya insanlar arasında benimsenmiş ve yaşatılmakta olan her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ve kıymettir. Değer kavramı insana özgüdür. Söz ve davranışların doğru, yanlış, güzel, çirkin, iyi ve kötü şeklinde tanımlanmasını sağlayan temel etken değerdir. Bu bakımdan günlük konuşmalarda iyi, kötü denildiğinde ahlaki değerler; güzel veya güzel değil denildiğinde sanatsal değerler; helal, haram denildiğinde ise dinî değerler kastedilir. Gelenek ve göreneklerle birlikte adalet, hürriyet, hak, hukuk, düşünce, ilim, medeniyet, dil, vatan ve millet sevgisi de değerler arasında yer alır. Değerlerin oluşumunda, insanların doğuştan getirdiği özellikler ile yaşadığı sosyal çevre etkin bir rol oynar. Değerler insanları, insanlar da toplumsal değerleri şekillendirir. Değerler toplumun sahip olduğu kültürel yapıya anlam katar. Buna bağlı olarak yaşadığımız dünyada birbirinden farklı milletler ve değerler var olur (Türkan vd, 2012: 81). Doğru ve yanlış, iyi ve kötü ayrımı, insanlık tarihi boyunca birey, örgüt ve toplum düzeyinde üzerinde konuşulan temel konular arasındadır. Birey olarak tutum ve davranışlarımız, hem kendi vicdanımız hem de başkaları tarafından değerlendirilir. Öte yandan hemen her tutum ve davranışımızın yakın çevremizden başlamak üzere, diğer insanları, grupları, örgüt ve toplumları ilgilendiren boyutları olabilir. Bu yönüyle birey olarak tutum ve davranışlarımızın grup, örgüt ve toplum düzleminde de değerlendirilmesi yapılır. Bu değerlendirmeler kapsamında, etik ve etik dışı ya da ahlaki ya da ahlaki olmayan tutum ve davranışlar sergilediğimizden söz edilir (Torlak, 2013: 3).

Toleranssızlığın bir deyime ontolojik temelini insanlar arasındaki estetik, teorik ve pratik, ama özellikle pratik görüş, anlayış ve inanış ayrımları, zıtlıkları ve çatışmaları

teşkil eder. İnsanların ayrı şeylerden hoşlanmadıklarını, hakikatin ne olduğu üzerinde anlamadıklarını, hele ayrı değerlere inanmayıp ayrı pratik kurallara bağlanmadıklarını biliyoruz. İşte bu ayrılık ve aykırılıklar insanlar arasında basit bir soğukluk ve antipatiden tutunuz, tartışma, çatışma hattâ kovuşturma şeklinde ortaya çıkan gerginliklere yol açmaktadır. Burada, görüş ve anlayış ayrılığının derecesiyle, inanılan ve bağlanılan görüşün türü, bir de inanış ve bağlanışın duygusal yoğunluğu rol oynar. Söz gelişi, çeşitli estetik haz ve görüşlerimiz arasındaki ayrılığı basit bir soğukluk veya antipati ile geçiştirebiliyoruz; teori alanındaki görüş ayrılıkları da 'tartışma' yoluyla giderilebiliyor, ama pratik değerler ve sosyal yaşama kuralları işe karışınca durum bütünü değişiyor: Burada artık güzeli çirkinden, doğruyu yanlıştan değil, iyiyi kötünden, haklıyı haksızdan, erdemliyi erdemsizden, günahı sevaptan, şeytanı melekten ayırt etme söz konusudur! İşte burada insanlar ciddileşiyorlar ve toleranssızlık bütün şiddetiyle kendim gösteriyor. Çünkü burada akıldan çok duygular, bilgiden çok inanç ve sanılar iş başındadır. Toleranssızlığın, başta din olmak üzere, en çok ahlâk, siyaset ve ekonomi gibi hayatın pratik alanlarında ortaya çıkması boşuna değil: Burada insanların nelerden hoşlandıkları, olayları nasıl yorumladıkları değil, hayatlarını nasıl düzenlemeleri, bunun için de nelere inanmaları, hangi kurallara boyun eğmeleri gerektiği söz konusudur. Her toplum düzeni belli birtakım değerlere inanmayı, belli bazı kurallara boyun eğmeyi şart koşar. Bu ortak değerlere inanmayanlar aykırı-inanlı, bu ortak kurallara boyun eğmeyenler bozguncu damgasını yer ve çoğu vakit toplumun kovuşturmasına uğrarlar. Bu bakımdan toleranssızlık her toplum düzeninin kaçınılmaz alın-yazısı gibi görünüyor (Yörük, 2007: 324). Narsisist birey hoşlandığı şeyi sorgulamadan kabul etme eğilimindedir. Sorunların çözümünde de kolaya kaçmaya çok yatkındır. Çatışmayı ve acı veren çözümleri sevmez. Bu eğilimler onun karar verme süreçlerini etkileyerek, adil olmayan kararlar verdirtir ve gerçeği görmesini engeller (Tarhan, 2012: 103). Sonuç olarak toleransın karakteri oluşturan parçalardan biri olarak değerlendirilebilir. Toleransın öğrenilebilen kültürel bir aktarım olduğu çıkarımında bulabiliriz, bencil bir kişilik yapısının daha tahammülsüz olacağı sonucunu çıkarabiliriz.

1.3.3.1.Kendini Beğenmişlik ve Toleranssızlık

Toleranssızlık kendini beğenmişliğin düşünce alanındaki görüntüsünden başka bir şey değil. Kendini beğenmişlik ise kendini başkalarından üstün görmekten kaynaklanır. Her

hâlde bu yüzden olacak beni iten, rahatsız eden, sinirlendiren inestetik bir yan var kendini beğenmişlikte. Çok güzel bir kadın bile bunun farkında olduğunu belli ediyorsa, yani başkalarından güzel olmanın kendine bir ayrıcalık veya üstünlük sağladığı inancıyla başkalarına yukardan bakan bir tavır alıyorsa, bana derhal antipatik görünür, dolayısıyla bu kendini beğenmişliği onun güzelliğini soğuk bir bulut gibi örter (Yörükân, 2007: 330). Kendini beğenmişlik nasıl kişide var olan olumlu ve güzel meziyetleri örtüyorsa ondaki mütevazî tavır tahammül derecesi bu meziyetleri ortaya çıkaran bir kişisel özellik olacaktır.

Bireyin sosyal rolünü oynayıp oynamadığını, yarı yolda kalıp kalmadığını, işinin içinden çıkıp çıkmadığını, sıvışmak amacıyla bahaneler arayıp aramadığını, uydurup uydurmadığını, karşılaştığı problemlere samimi bir çözüm yolunu arayıp aramadığını, sonuca ulaşip ulaşmadığını, kişisel bir üstünlük ile övünmek için topluluğa zararlı bir yolu izleyip izlemediğini araştırmak gerekir (Adler, 2002: 33).

Saygının temelleri çok erken dönemlerde atılır. Her bebek dünyaya geldiğinde farklı mizaç özelliklerine sahiptir. Bebeklerin beslenme, uyku, hareket etme ve çevreye uyum sağlama süreçleri birbirinden farklıdır. Doğduğu günden itibaren çocukların gelişim özelliklerine ve gereksinimlerine duyarlı bir çevre oluşturmak saygının karşılıklı olarak öğrenilmesinde önemlidir. (Dinç, 2011: 85). Aynı şekilde, herhangi bir fikrinin doğruluğuna sonsuz bir güven besleyen bir insan aynı fikri paylaşmayanlara yukardan bakıyor, hele onları suçlayan bir tavır takınma hakkını kendinde görüyorsa, böyle bir kendini beğenmişlik yalnız estetik duygularımı değil, aynı zamanda ahlâkî inanç ve ilkelerimi de rencide eder. Bu ilkeleri de aslında tek bir ilkede toplamak mümkün: Bütün insanların aynı ölçüde saygı değer olduğu! (Dikkat edilirse 'sevgi değer' demedim; zira insanları sevip sevmemek bizim elimizde değildir; oysa sayıp saymamak büyük ölçüde elimizedir. Daha doğrusu; kendimizi insanları sevmeye zorlayamayız, ancak onları saymaya zorlayabiliriz; başka deyimle: Onları saymayı kendimize görev yapabiliriz. Zaten ahlâkın temelde içten gelen güçlü duygulara dayanması gerekmiyor. Ahlâkta önemli olan, bence, insanları incitebilecek söz ve davranışlardan kaçınabilmektir. Onun için, saygı çok önemli. Bu da başkalarına karşı en azından kendiniz kadar değerliymiş gibi davranmayı gerektiriyor (Yörükân, 2007: 330).

Öte yandan, vicdan, toplumsal-kültürel koşulların etkisiyle biçimlenmekle birlikte, son derece öznel bir kavramdır. Bu nedenle, bireyin kendi çabası vicdanın belirginleşmesinde belirleyicidir. Tasavvuf ise çok çeşitli düşünüş ve yaşayış tarzlarını içinde barındırır. Dolayısıyla, vicdan ve tasavvufun bu yüksek amaç uğruna araçsallaştırılabilirliği savı, tartışmalıdır, en azından tartışmaya açıktır (Kula, 2011: 21). Vicdan, insana neyi yapması ve neyi yapmaması gerektiğini söyleyen zihinsel bir süreçtir. Vicdan duygusu genci yanlıştan koruyan bir bekçidir. Bu iç disiplin hem aile hem de okulda kazandırılmalıdır (Tarhan, 2012: 101).

1.3.3.2. Tolerans Kaygı İlişkisi

Toleranssızlığın altındaki kaygı yaşantısı, bireyin kendisini güven altında ve huzurlu hissetmemesinin bir sonucudur ve bu bireylerin çevrelerini nasıl algıladıkları ile ilişkilidir. Kaygı ve engellenme çoğu kez bir arada bulunabilir. Kaygı daha çok geleceğe dönük bir durumun veya davranışın ortaya çıkaracağı sonuçla ilgilidir ve bireyin kendisini muhtemel olumsuz bir durumdan korumasına yöneliktir. Engellenme, öfke ve saldırganlık duygularının ağır bastığı bir süreçtir (Cüceloğlu 2003: 279).

Tolerans bireysel tutum olduğuna göre tolerans-kaygı arasında nasıl bir ilişki vardır? Abacı (2005: 90)'ya göre kaygı, psikoloji alanının önde gelen inceleme konularındandır. Kişilik yapısını ve insan davranışlarını ve öğrenmeyi ele alan tüm öğretiler kaygıya yer vermişlerdir. İnsanlar arası etkileşimden kaynaklanan, ket vurucu özelliğinin yanında güdüleyici özelliği de olan saygı, değişik duygularla birlikte yaşanır. Kaygı, kararsızlık duygusu, Korku ve geleceğe yönelik kötümser beklentiler içeren bir duygu olarak yaşanır ve kişiyi rahatsız eder. Eski kaynaklara baktığımızda kaygı ve korku kavramlarının eş anlamı kullanıldığını görmekteyiz. Kaygı ve korkunun eş anlamlı kullanılması ortak bazı yönlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Her iki duygu da yaklaşmakta olan bir tehlikeye karşı geliştirilmiş duygusal tepkilerdir. Her iki duyguya da bazı bedensel belirtiler eşlik eder Ancak her iki duygu arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır Korku, herkes tarafından tehlikeli olarak algılanan bir duruma karşı yaşandığı halde kaygı, kişinin kendisinin ürettiği ve abartılı bir duygudur.

Toleranssızlığın kaynağı kaygılı bir kişilik yapısı olabilir mi? Yada toleranslı olmak kaygıyı azaltabilir mi? Alan yazında bu konuya ilişkin araştırmalara rastlanmamıştır.

Tolerans ile çatışma birbirine etkileyecektir. Çünkü daha az toleranslı kişiler daha çok çatışma yaşayacaklardır.

Belirsiz kaygılar ve aşırı duyarlık, sürekli sıkıntılı ve gergin olmalarına, umutlarını kolayca yitirmelerine neden olur (Geçtan, 1996: 85). Toleranssızlık beraberinde kaygı ve stresi de getirecektir. Baltaş ve Baltaş (1998)'a göre kişinin stresle başa çıkması kişilik donanımları ve elindeki imkanları kullanabilmesi ile ilişkili bir durumdur. Bu sebeple kişisel özellikler stresin olumsuz etkilerinden korunabilme derecesini de belirlemektedir. Bunlar kişinin değişimlere uygun olarak kendini programlayabilme yeteneği (esneklik), çevre gelenekleri ve geçmiş tecrübelerinden elde ettiklerine bağlı olarak gelişmektedir.

Bireyin öğrenme sürecindeki başarısızlıklarını algılayış biçimine göre duygu durumu etkilenerek çatışmaya, çatışma durumu ise bu süreçte öfkeyi ortaya çıkarabilmektedir. Öfkelenerek tepki veren bireylerin ani fevri hareketleri onların problem çözmelerini de başarısız hale getirebilmektedir. Ayrıca, bireylerin belli konudaki zorlanmaları, zorlanmalarına bağlı olarak ortaya çıkan öfkeleri ve onların öfke yönetimi ile mücadele etme becerileri onlarla birlikte olan diğer bireylerin de sıkıntı yaşamasına yol açabilmektedir. Yaşam içerisinde bazı yetişkinlerin kaygıyı doğal bir tepki durumu olarak görürlerken, hoş olmayan ya da engelleyici durumlara karşı öfkelenmeyi normal bir tepki olarak görmeyebilmektedirler. Bunun yerine öfkeyi işleri aksatan ve uygunsuz davranışlara yol açan duygusal bir tepki olarak karşılamaktadırlar (Terzi, 2012: 109).

1.4.Toleransın Dayanakları

Lâtincede tolerare fiilinden gelen tolerans sözü, yerine göre, "katlanma" (tahammül etme), göz-yumma, izin-verme, aldırmama, hoş- görme, hattâ iyi-karşılama anlamına geliyor. Toleransın, tam- toleranssızlıkla, başkasının inanç ve fikir hürlüğüne saygı arasında değişen derece veya şekilleri olduğu söylenebilir. Britannica toleransa "başkalarını eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşümüze ve çoğunluğun görüş biçimine aykırı düşen görüşlere sabırla, hem de yan-tutmadan katlanma" diye tanımlıyor. Şüphesiz, her kavram gibi, toleransın da tarih boyunca anlam değiştirmesinden daha tabii bir şey olamaz. Kabaca, katlanma, göz-yumma, hattâ aldırmama veya karışmama kavramlarının toleransın negatif yönünü; hoş-görme, iyi-

karşılama, saygı kavramlarının ise pozitif yönünü dile getirdiği söylenebilir. Besbelli ki, "katlanma" salt güçsüzlüğün, yani hoşunuza gitmeyen veya işimize gelmeyen herhangi bir aykırı görüşü veya eylemi, istediğimiz hâlde, ortadan kaldıramamanın ifadesi: "göz-yumma"da ise, Katoliklerin pek sevdikleri bir deyimle, "daha büyük bir kötülüğü önleme kaygısı" hâkim gibi görünüyor. "Aldırmama" veya "karışmama" düpedüz ilgisizliğin veya inançsızlığın ürünü olsa gerektir. Buna karşılık, "hoş-görme" veya "geniş-görüşlülük" kendi görüşümüzün yanlış, dolayısıyla karşıt görüşün haklı olabileceği ihtimalini hesaba katmaktan gelir. Burada belli bir şüpheciliğin, bir fikir esnekliğinin, kısacası, aydın-fikirliliğin rol oynadığı meydandadır. "İyi karşılama", bizden başka türlü düşünenlerin, bizi kendi görüş açımızın darlığından kurtardığını görüp takdir etmenin ifadesidir. Toleransın son kertesini sayabileceğimiz "başkasının hürlüğüne saygı" ise, çeşitli görüş ve anlayışların insan hayatını tek-biçimlilikten, monotonluktan kurtarıp ona başka bir derinlik ve zenginlik kazandıracığına, dolayısıyla, çok-biçimlilikten insana zarar değil, fayda geleceğine inanmanın ürünü olsa gerektir. Pozitif anlamda tolerans, insanların uygarlık (medeniyet) derecesini belli eden "sosyal bir erdem"dir ve bu erdem gerek duyuş, gerek düşünüş ufku oldukça geniş, hakikati araştırmayı ona sahip olmaktan üstün tutan, hiçbir fikre veya ideale fanatizm derecesinde veya körü körüne bağlanmayan, her insanı en az kendisi kadar akıllı ve hakikati kendi kendine bulmayı güçlü sayan, kültürlü ve aydın kafalı kimselerin harcıdır. Tek insanlar gibi? toplumlar da bu saydığımız niteliklere sahip oldukları ölçüde toleranslıdırlar (Yörükkan, 2007: 325).

Tolerans ve özgürlük kavramlarının gelişme düzeyi konusunda büyük ölçüde din-devlet ilişkisi belirleyicidir. Dinin içerdiği tolerans idesinin gelişmesi, o dinin "devlet karşısındaki tutumu" tarafından biçimlendirilir. Bir başka anlatımla, bir devlet veya devlet yönetimi, "kendisini bir dinle aynılaştırdığı ölçüde, dünya dininin içerikli toleranssızlığına kendi formel toleranssızlığını" da katar (Kula, 2011: 28)

İnsan, var olduğu günden bu yana sürekli olarak içinde yaradığı dünyayı ve evreni tanımaya ve anlamaya çalışmış, ancak bu çabası içinde en az tanıyabildiği varlık yine kendisi olmuştur. En gelişmiş canlı olan insanın yine insan tarafından incelenmiş olması bunun başlıca nedeni olsa gerek. Üstelik konu insan davranışları olduğunda, yansız bir değerlendirme yapabilmek daha da güç. Davranışlarımızın gerisindeki dinamik

mekanizmaları açıklamaya çalışan araştırmacıların yaşamlarını ve yapıtlarını karşılıklı incelediğimizde, kendi kişilik özelliklerinin geliştirdikleri kuramlara yansımış olduğunu açık bir biçimde görebiliriz. Örneğin Freud'un, insanı saldırgan ve yıkıcı bir varlık olarak tanımlaması ile onun pek de esnek olmayan ve karamsar kişiliği arasındaki paralellik birçok eleştirmenin gözünden kaçmamıştır (Geçtan, 1996: 5).

İnsan, biyokültürel ve sosyal bir varlıktır. Kültürel koşullar içinde sosyal ilişkiler, hem toplumun, hem kültürün, hem de bireyin yapısını etkiler. Bireyin tüm yaşamı çevresine uyum sağlama çabası içinde geçer. Bu uyum çabası doğumdan başlayarak bir gelişim göstermektedir. Toplumsal beklentilere uygunluk gösteren, kazanılmış davranış yeteneği olarak tanımlanabilen sosyal gelişme, geniş anlamda bireyin doğumuyla başlayan bir evreyi, dar anlamda ise günlük davranış gelişimini kapsar (Yavuzer, 1993: 49). Türkan vd (2012: 94)'e göre insan hakları, tüm insanların hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit, özgür ve onurlu yaşama hakkına sahip olmasıdır. Herkes, cinsiyet, ırk, renk, din, dil, zenginlik gibi farklar gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Tarih boyunca hemen hemen her toplumda "insanca yaşama arzusu" insan haklarının özünü teşkil etmiştir. Özgür bir şekilde düşünceleri açıklamak, seyahat etmek, yerleşmek, diğer insan ve makamlarla olan ilişkilerde insanca ve hakça muamele görmek, insanların günlük yaşamında yararlandığı haklardan bazılarıdır. Can ve mal güvenliği; din, vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü; adil ve eşit ücret, insan haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyine kavuşma, sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi birtakım sosyal, siyasi ve ekonomik haklar temel insan haklarındandır. Bunun yanında temiz bir çevrede yaşama, sanat ve bilim özgürlüğü, tüketici hakları da insan hakları arasında yer alır. Ayrıca dernek ve sendika kurma özgürlüğü, evlenme ve aile kurma, şikâyet, mülkiyet, seçim, eğitim ve öğrenim hakkı da temel insan haklarındandır. İnsanın, hayatını devam ettirebilmesi için akıl, can, din, namus ve mal güvenliği gibi haklara sahip olması gereklidir

Tolerans veya toleranssızlık sorunu, din ile bağlantılıdır; ancak bu sorunu salt dinin özünden türetmek veya herhangi bir dini "özce toleranslı veya toleranssız" diye ayırmak bilimsel bakımdan tutarlı bir yaklaşım değildir. Bu bakımdan, yapıtının "Dinde Toleransın ya da Toleranssızlığın Çifte Kaynağı" bölümünde Batuhan'ın da yerinde vurgulamasıyla, tolerans, dinsel ve siyasi durumlar ve motifler gözetilerek

irdelenebilir. “Burada daima din ile devletin karşılıklı bağlantıları” söz konusudur (Kula, 2011: 3).

Gerçi her toplum düzeni toplum üyelerinin bazı ortak değer ve kurallar üzerinde birleşip anlaşmasını şart koşar, ama, görüş ve inanış ayrılıkları büsbütün ortadan kaldırılamayacağına göre, sosyal *birliğin*, tam bir *tek-biçimliliğe* (uniformite) vardırılamayacağı da meydandadır. Bundan da tolerans zarureti doğar (Yörükan, 2007: 324).

1.5.Tolerans Gelişimi

Eğitim sistemi ile yetiştirmeyi öngördüğümüz insanın ve toplum anlayışımızın çağcıl gelişmeler ışığında şu temel ilke, değer ve idealler üzerinde yükselmesi gerekir: Hayatı bir bütün olarak kavrayabilecek, hayata anlam katabilecek ve anlamlı bir hayatı idame ettirebilecek; bireysel amaçlarıyla içinde yaşadığı toplumun ortak amaçlarını bütünleştirebilecek; daha adil, daha insani ve daha erdemli bir toplumun inşasında aktif bir rol üstlenebilecek yeterliliklerle donatılmış bilgi, hikmet ve irfan sahibi insanlar ve böylesi insanlardan meydana gelen, tarihi gelenek ve birikiminden beslenen, çağını okuyup anlayabilen daha adil ve insani bir dünyanın ihtiyaç duyduğu değerleri üretip geliştirmekle kalmayıp söz konusu değerleri, sadece kendi insanının refah ve mutluluğu için değil, bütün bir insanlık âleminin hizmetine sunabilen, en üst düzeyde sosyal sorumluluk bilicine sahip bireylerden oluşan erdemli ve mutlu bir toplum (Yıldırım, 2010: 11).

1.5.1.Kültür ve Tolerans

İnsan sosyal bir varlıktır. Sosyal varlıklar olarak insanlar, davranışlarını sevk ve kontrol eden, faaliyetleri için ölçüler koyan bir organizasyon meydana getirmişlerdir. Bu organizasyonun adı toplumdur. İnsan bütün ömrünü toplumun bir üyesi olarak geçirir. Bir toplumda yaşamak sürekli ve yaygın bir şekilde sosyal etki altında kalmak demektir. Çünkü toplumun temel özelliği, birbiriyle karşılıklı etkileşim ve ilişkilerde bulunan insanların, örgütlenmiş bir şekilde bir arada bulunmalarındır. Ortak inançlara, tutumlara ve hareket tarzlarına sahip olan bu insanlar, bir takım genel ve ortak amaçlar çevresinde toplanmıştır. Buna göre toplum; insan davranışlarını hem hürriyete kavuşturan hem de

sınırlandıran, öte yandan gruplaşmalara ve bölünmelere yol açan değişken bir sosyal örgütler ve ilişkiler ağıdır diye tanımlanabilir (Çetin, 2010: 5). Kültür, insanlar tarafından paylaşılan ve gelecek kuşaklara ulaştırılan bir semboller bütünüdür (Tomlin, 1959: 31). Tolerans sadece küçük sosyal uygulamalar açısından uygulanabilir (Botiveau, 1993: 62). Toleransın bireysel boyutu toplumsal etki ile şekillenir. Yaşanılan toplumdaki kültürel yapı toleransı düşük bir yapı ise bireysel özellikler açısından tolerans düşük düzeyde oluşacaktır. Toleransın çoğulculukla ilişkisi yüksektir.

Tolerans, bir topluluk oluşturan bireyler arasında veya gruplar arasında var olabilir (Botiveau, 1993: 62). Birbiriyle çelişen hakikatlerin ve gerçeklerin tanınması olarak tolerans, toplumsal-kültürel alanda somut bir görüngü/durum olan çokluğun veya çoğulluğun bir değer olarak görülmesinin de kaynağıdır. Bu açıdan bakınca, tolerans, çokluk/çoğulluk durumunun yanı sıra, çoğulluk ülküsünü de içerir (Kula, 2011: 3).

Siyasi tolerans saygı, kendine değer, ifade özgürlüğü ve özgürlük gibi kavramları içerdiğinden toplumsal faydaları çoktur. Ancak bazı riskleri de barındırır. Çünkü aşırılıkların da önünü açabilir (Galambos, 2009: 345). Üzerinde geliştiği toprakların bütün renklerini içeren kültür, geçmiş ile şimdi arasında dolaysız bir bağ oluşturur. Söz konusu dolaysız bağ, yeni toplumsal tasarımları da biçimlendirir. Toplumsal-kültürel durum bağlamında yeni toplumsal tasarımlar, çoğunlukla eleştirel düşünce birikimi ile tarihsel nesnellik savı veya beklentisi arasındaki gerilim ilişkisinin çözümlemesinden türetilir. (Kula, 2011: 576)

Kültür; “bir topluluğun yaşama tarzı”, “atalardan gelen maddî-mânevî değerler toplamı”, “insanın, tabiatı ve kendini idare etme yolu ile bizzat meydana getirdiği eser”, “bir toplulukta örf ve âdetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden kurulu ahenkli bütün”, “bir milletin bütün hayati tezahürlerinde üslup bütünlüğü”, “yaşanan çevre ile ferd arasında varolan düşüncelerin, zevklerin, alışkanlıkların ortaklığı” vb. şekillerde tanımlanmıştır (Sevarcan, 2010: 25). Kültür, maddî ve manevî unsurlardan oluşan bir bütün ve genel olarak bir hayat tarzı olarak tanımlanabilir. İnsan toplumlarına has olan kültür, ortak değerler etrafında oluşur. İnsan ve toplumlardaki farklılıklara paralel olarak kültürler arasında da farklılıklar vardır. Bu açıdan bakıldığında kültürel farklılıklar insan toplumları içerisinde daima var olmuştur. Şu halde çok kültürlülük, bir gerçeklik olarak insanlık tarihi kadar gerilere götürülebilir. Çok kültürlülük kavramı,

birbirinden az veya çok farklılaşan kültürlerin bir gerçeklik olduğu tezinden hareket eder (Zengin, 2010: 117). Toplumun karmaşıklığı ölçüsünde sosyal ilişkiler çeşitlilik kazanır. Seçmenin adayla, annenin çocukla, işçinin işverenle, doktorun hastayla, arkadaşın arkadaşla olan ilişkileri sosyal ilişkiye örnek olarak verilebilir. Bunlardan bazıları iktisadî, bazıları siyasî, bazıları şahsî, bazıları da zıt ilişki olarak adlandırılabilir. Sonuç olarak bütün bu ilişkiler, bireylerin birbirlerinin varlıklarını karşılıklı olarak kabul etmeleri temeline dayandığı için sosyal ilişkiler olarak değerlendirilir.

Kültürel birikim, geçmişin bir ürünüdür; ancak içkin olarak güncel kültürel ve toplumsal durumları ve olayları etkileme işlevini korur. Bu nedenle önemli olan, tarihten ders çıkararak, şiddet dışı yollarla ve toplumun yarattığı en küçük bir değer bile zarar görmeksizin, tarihsel toplumsal değişimin önünü açabilmektir. Burada da sorumluluk, büyük ölçüde siyaset kurumuna düşmektedir; çünkü gerilimlerin ve karşıtlıkların barışçıl çözümü, büyük ölçüde siyasal alanla, diyesi, siyaseti yönlendirenlerin toplum tasarımları ve buna ilişkin “seçimleriyle” ilgilidir. Dolayısıyla, siyasetin barışçıl ve uygarlaştırıcı bir işlev görebilmesi için, ilkin siyasi partilerde ve liderlerinde ve daha sonra da toplumda çoğulluğu tolere etme bilinci başatlaşmalıdır. Buna koşut olarak, uluslararası yönelimleri göz önünde tutarak, çoğul kültürel birikimden yararlanılmalıdır (Kula, 2011: 578)

Toplumların kendine özgü değerleri vardır. Bu değerler, toplum içindeki fertleri bir arada tutar. Vatan ve millet sevgisi, ülkü ve ideal birliği, bayrak ve millî marş, hürriyet ve bağımsızlık coşkusu, insan hak ve hürriyetlerine saygı ortak değerlerin başında gelir (Türkan vd, 2012: 90). Toplumunu oluşturan bireylerin sahip oldukları farklılıklara zenginlik olarak bakılmasını sağlayan temel etken değerlerdir. İnsan haklarına saygı, hürriyet ve bağımsızlık gibi topluma yön veren değerler, insanlar arasındaki farklılığı güzel bir yapıya dönüştürür. Herkes birbirine saygı ve hoşgörü ile yaklaşırsa toplumda kaynaşma ve dayanışma olur.

Her toplumun kendini diğerlerinden ayıran özel bir kültürü mevcuttur. Sosyolojik bir olgu olarak kültür, en geniş anlamıyla bir yaşam biçimi olup bir topluma has tüm ifade ve etkileşim şekillerini içerir. Bu anlamda o, insanın toplum içerisinde yapıp ettiklerinin toplamı sayılır. Kültür, toplumun binlerce yıldan beri oluşturduğu ortak amaçların, beklentilerin, değerlerin, inançların, duygu ve düşüncelerin; kısaca ortak değer ve

davranış kalıplarının depolanıp saklandığı bir tür toplumsal bellek olarak da kabul edilebilir. Bu toplumsal bellekte, sonraki kuşakları aşılacak özel bir kültür mayası korunur. Her kültür, biri somut ya da maddi, diğeri soyut ya da manevi olmak üzere iki temel yapıdan oluşur. Kültürün maddi yapısında toplanan öğeler, köprüler, kervansaraylar, camiler, müzik aletleri vb. sanat, mimari ve edebiyat eserlerinden oluşur. Giyim-kuşamla ilgili öğeler ile günlük hayatta kullanılan çeşitli araç ve gereçler de maddi kültür öğeleridir. Manevi kültür yapısı; dil, ahlak kuralları, din, estetik anlayışlar, örf ve adetler, gelenek ve görenekler, düşünce eserleri, tarih bilinci vb. öğelerinden oluşur (Bahadır, 2010: 62-63).

Çoğulcu demokrasi ve tolerans, adalet ve hukuksallık veya hukukun üstünlüğü gibi değerlere ortam hazırlamıştır ve bu değerler sayesinde gelişmesini sürdürebilir. Etik ve hukuk özlü bir kavram olan ve Anadolu'da karşıt/muhalif kültür içerisinde önemli bir yer tuta adalet, eşit yükümlülük, eşit haklı, özgür ve çok-yönlü kişilik gelişiminin benzer toplumsal koşullarda gerçekleşmesi olarak değerlendirilir. Hak ve sorumluluk bakımından bireylerin (yasa önünde) eşitliği adaletin temelidir. Bunu tamamlayan bir başka ilke, "kişi onurunu" koruma ve geliştirmedir. Doğaldır ki, eşitlik ve kişi onurunun korunması, kadın-erkek her iki cinsiyet için geçerlidir (Kula, 2011: 596)

Anadolu kültür birikimi belirgin bir çoğulluk içermesine karşın, geçmişte ve şimdi o belirginlikte ve kapsayıcılıkta felsefi düzeyde bir tolerans düşüncesi ve bilinci geliştirmekte zorlanmıştır. Birbirini koşullayan çoğulluk ve tolerans kavramları, ne yazık ki bugün de yeterince kapsamlı ve derinlikli bir şekilde tartışılarak, toplumsal bilincin bir ögesine dönüştürülememektedir. Eğitim-öğretim ve bilim kurumları, çoğulluk ve tolerans duyarlılığını geliştirici bir yaklaşım ve çalışma tarzı sergileyemediği için, toplumun ve siyasi partilerin ufku genişletici bir düşünsel ortam oluşturamamaktadır. Eğitim ve siyaset kurumlarının çoğulluk ve tolerans bilincinin düşüklüğü, Türkiye'nin güç koşullarda yarattığı değerleri, gereksiz gerilim (Kula, 2011: 598) bunlar arasında sayılabilir.

1.5.2.Kendimiz ve Dünya Hakkındaki Görüşümüz

Adler (2002: 20), hayatta herkesin kendi gücü ve imkânları hakkında kesin bir fikre sahipmiş, bir aksiyonun başından beri herhangi bir problemin zorluğunu veya

kolaylığını biliyormuş, kısacası, davranışı görüşünden meydana geliyormuş gibi hareket ettiğine şüphe yoktur. Duyu organlarımızla oluşları değil de sadece dış dünyanın sübjektif bir hayalini, bir yansımasını belirlediğimiz için bu bizi fazla hayrete düşürmez. Hayatın temel ve önemli oluşu hakkındaki görüşümüz, hayat tarzımıza bağlıdır. Yalnız, haklarındaki görüşümüzde yanıldığımızı bize haber veren olaylarla doğrudan doğruya karşılaştığımız zamanki deneyimimiz yardımıyla görüşümüzün bir kısmında düzeltme yapmayı kabul ederiz. Fakat hayat hakkındaki genel görüşümüzü değiştirmeyiz. Annesi yanından uzaklaşan şımarık çocuk hırsızlardan korktuğu zaman veya gerçekten eve hırsızlar girdiğinde aynı şekilde hareket eder. Şımarık çocuk, hangi şekilde olursa olsun, hatta, kendisini korkutan düşüncesinde yanıldığını anladığı zamanlarda bile, annesi olmadan yaşayamayacağına inanmaya devam eder. Can (2008: 3), kültür kavramının etkisinden söz ederek günlük yaşamdaki anlamından farklı olarak bir toplumun ya da grubun yaşam biçimini, eski kuşakların yeni kuşaklara devretmiş oldukları maddi ve manevi olan her şeyi ifade eder. Dil, değerler, normlar, inançlar gibi manevi öğelerle toplumun sahip olduğu bütün teknolojilerden ve araç-gereç gibi maddi öğelerden oluşan kültür, bireyin sosyalleşmesi ile ilişkili bir toplumsal mirastır. Zira bireyin sosyalleşmesi demek, içinde bulunduğu kültürü özümseyerek bir sosyal varlık olarak topluma katılması ve kendine düşen rolü oynaması demektir.

Bireyin düşüncelerini anlamaya, hayat problemleri karşısında aldığı durumu öğrenmeye, kısacası, hayatın bize bildirdiği manayı araştırmaya elverişli hiçbir aracı ve yolu ihmal etmememiz gerekir. Bireyin hayatın manası hakkındaki düşüncesini incelemek yararlıdır. Çünkü nihayet, onun düşüncelerini, duygularını ve faaliyetini yöneten şey budur. Bundan da anlaşılacağı gibi, hayatın gerçek manası bireyin yersiz davranışında karşılaştığı dayanıklılıkta belli olur. Öğretim, eğitim ve tedavi metodu şu iki veri arasında; hayatın gerçek manası ve bireyin yersiz aksiyonu arasında bir köprü kurmaktadır veya bunları birleştirmektedir. Birey olarak insan hakkındaki bilgimiz çok eskidir (Adler, 2002: 28). Sezer (2002: 22) günümüzde, eğitim alanındaki değişimler doğrultusunda eğitimcilerimizin rolü de giderek farklılaştığını ifade etmektedir. Eğitimciler, araştırmacı yönleriyle, yenilikleri yakından izleyerek, yeni koşullara ve değişimlere ayak uydurabilecek biçimde yetiştirilmelidirler. Öğretmenlerin öğrencilerini tüm yönleriyle tanıyabilmesi, okulu ve eğitim çevresini, öğrenci kadar kendisi için de bir gelişim ortamı olarak görebilmesi büyük önem taşımaktadır.

1.5.3.İnsanın Sosyalleşmesi

Çağdaş ruhbilimine göre, kişilik gelişiminin insanın yaşamı boyunca süregeldiğini kabul etsek de, kişilik oluşumu ve yapılanmasında temelin çocukluk döneminde atıldığı gerçeği geçerliliğini korumaktadır. Bu temelin en önemli yapıtaşları ise sevgi, ilgi ve güvendir. Bunların gerekli ölçüde var olduğu bir ortamda yetişen bir çocuğun başarılı ve uyumlu bir yetişkin birey olarak topluma katılması olasılığı çok yüksektir. Buna karşılık, gerek uyum ve davranış bozuklukları nedeniyle bize başvuran çocuk vakalarının, gerekse yetişkinlerin ruhsal bunalımlarının kökeninde, bu yapıtaşlarının eksikliği, yetersizliği ya da yanlış biçimlendirilmesinin yattığını görmekteyiz (Yavuzer, 1993:1).

Sosyal gelişme (toplumsal gelişim), kişinin sosyal uyarıcıya, özellikle grup yaşamının baskı ve zorunluklarına karşı duyarlılık geliştirmesi, grubunda ya da kültüründe başkalarıyla geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesidir (Yavuzer, 1993: 49). Sosyalleşme kavramı, en basit anlamı ile bireyin bulunduğu toplumun kültürünü özümseyerek o topluma katılma sürecini betimler. Bireyin doğumu ile birlikte başlayan bu süreç, yaşam boyu devam eder. Sosyalleşme sürecinde birey içinde yaşadığı grubun ya da toplumun kültürünü öğrenip benimseyerek toplumla bütünleşir. İçinde yaşadığı toplumda o topluma özgü davranış kalıplarını kendi kişiliğine mal ederek o toplumun bir bireyi haline gelir (Can, 2008: 10).

Psikologların kullandığı anlamda sosyalleşme terimi, geniş bir davranış ve oluşum alanını içerir. Sosyalleşme en başarılı şekliyle insan organizmasının çaresizlik ve tam bir bencillikle nitelenen bebeklik çağından, bağımsız bir yaratıcılıkla nitelenen yetişkinlik dönemine geçmesiyle sonuçlanan bir öğrenme ve öğretme işlemidir. Öğrenmenin yanı sıra, şartlanma, katılma ve alıştırma, sosyalleşmenin gerçekleşmesinde rol oynayan temel öğelerdir. İnsan yaşamının belki de en büyük başarısını, sağlam ve dengeli bir sosyalleşmeye kavuşması oluşturur (Yavuzer, 1993: 49). Sosyal etkileşim süreci içinde kuşaktan kuşağa aktarılan kültür, bireyin sosyal gelişimine (toplumsallaşmasına) hizmet eden ve öğrenilen bir olgudur. Bir bakıma bireyin toplumun kültürünü kazanarak topluma katılma süreci olan sosyalleşme, insanoğlunun bebeklik döneminden itibaren içinde yaşadığı toplumun yaşam biçimini öğrenme sürecidir. Bir başka deyişle sosyal öğrenme süreci anlamına da gelen

sosyalleşme süreci, bireyin içinde yaşadığı topluma uyum sağlamasını amaçlar (Can, 2008: 10). Sosyalleşme süreci, çocuğun, içinde yaşadığı topluma uyum sağlaması, toplumla bütünleşmesi ya da özdeşleşmesidir. Sosyalleşme süreci çocuğun belirli amaçlar doğrultusunda, bazen serbestçe bazen de planlı ve programlı bir şekilde eğitilmesidir. Sosyalleşme, aynı toplumda bulunan bireyler arasında sosyal kontrol oluşturur (Çabuk Kaya, 2011: 114).

Sosyalleşmeyi belirli bir grup ya da toplum içinde gerçekleşen kültürlenme ve kültürlenme süreçleri açısından ele alarak yeni doğan bir çocuğun doğumdan başlayarak ve sosyalleşme araçları ile etkileşerek bu süreci nasıl yaşadığını daha da somutlaştırmaya çalışalım. Çocuk, ilk sosyalleşme deneyimlerini ailesi, oyun grupları ve arkadaş grupları gibi birincil gruplar içinde yaşamaktadır. Birincil ilişkiler çocuğun aile içinde anne babası, kardeşleri ve yakınları ile olan toplumsal ilişkileridir. Bu ilişkiler sayesinde çocuk, aile içinde anne, baba, ağabey, abla ve küçük kardeşlerin yerlerini ve rollerini öğrenir (Ozankaya, 2000: 99). Çabuk Kaya (2011: 114)'ya göre sosyalleşme, çocuğun, içinde yaşadığı topluma uyum sağlaması, toplumla bütünleşmesi ya da özdeşleşmesidir. Sosyalleşme süreci çocuğun belirli amaçlar doğrultusunda, bazen serbestçe bazen de planlı ve programlı bir şekilde eğitilmesidir. Sosyalleşme, aynı toplumda bulunan bireyler arasında sosyal kontrol oluşturur.

Gelişimin kişiden kişiye farklılıklar göstermesi nedeniyle, standardize edilmiş bir ölçekte sosyal gelişimin ölçülmesinde bazı güçlükler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, gelişimin hızı ve çeşitli yönleri, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel koşullarla etkilenmekte olduğundan, bağımsız bir gelişim eğrisinin saptanması zor görülmekte, çeşitli kültürler, sosyokültürel ortamlara göre aynı normların saptanması gereği ortaya çıkmaktadır (Yavuzer, 1993: 51). Kısacası, sosyalleşme bireysel ve toplumsal öğelerin karşılıklı etkileşimini içerir. Bu nedenle sosyalleşme kuramı bunlardan yalnızca biri üzerinde temellenemez. Ancak insan gelişimini inceleyen psikolojik kuramlar konunun bireysel yönünü, sosyalleşmenin sosyolojik kuramları da konunun toplumsal yönünü ön plana çıkarmaktadır (Çabuk Kaya, 2011: 114). Can (2008: 3)'e göre sosyal yapı, kültür ve bireyin sosyalleşmesi ile ilgili temel kavram ve konuların ele alındığı bu ünite, önce sosyal yapı kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımlara kısaca değinilerek sosyal yapının tanımı, temel öğeleri ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra

kültür kavramı tanımlanarak kültürün öğeleri, özellikleri ve işlevleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son bölüm de ise insanın sosyalleşmesi, sosyalleşmeye ilişkin temel kavramlar, ilgili kuramsal yaklaşımlar, sosyalleşme araçları bağlamında açıklanarak, sosyalleşme sürecinin nasıl gerçekleştirildiğine değinilmiştir.

Bir kişi, başka birini içtenlikle kabul eder ve bunu iletebilirse, o kişide yardım etme yeteneği var demektir. Başkalarını oldukları gibi kabul etmek, ilişkileri kuvvetlendirmede önemli bir etkidir. Böyle bir ilişkide diğer kişi büyüyebilir, gelişebilir, olumlu yönde değişebilir, sorunları çözmeyi öğrenebilir, psikolojik sağlığı düzelebilir, daha üretici, daha yaratıcı olabilir ve gizli gücünü tümüyle kullanabilir. Bu, yaşamın basit ama güzel çelişkilerinden biridir. Başkası tarafından olduğu gibi içtenlikle kabul edildiğini anlayan bir kişi, kendini özgür hisseder ve nasıl değişeceğini tasarlamaya başlar. Nasıl büyüyeceğini, nasıl farklı olacağını, yapabileceğinden fazlasını nasıl yapabileceğini düşüncelerinde geliştirir (Keskinoglu, 2006: 99).

1.5.4.Aile

Toplumunu meydana getiren en küçük birime aile denir. Aile; anne, baba ve çocuklardan meydana gelir. Sağlıklı ilişkilere dayalı ailelerden oluşan toplumlar huzurlu ve mutlu olurlar (MEB, 2010: 135). Aile, evlilik ve kan bağına dayanan anne, baba ve çocuklardan oluşan en küçük toplum birimidir. Buna “çekirdek aile” denir. Geniş aile ise anne, baba, çocuklar, büyükanne ve büyükbabadan oluşur. Aile bütün dinler tarafından kutsal sayılmıştır (Kır, Cengiz ve Sungur, 2012: 9).

Aile toplumun temelidir. Aile yapısı bozulmamış toplumlar geleceklerini kurtaracak toplumlardır. Yaşadığımız yüzyıl insanlığın çok büyük kazanımlar elde ettiği ve buna paralel olarak da kayıplarının olduğu bir zamandır. İnsanlık bilim ve teknoloji alanında olağanüstü bir ilerleme kaydetmiştir. İnsanların refah seviyesi yükselmiş, imkânları genişlemiştir. Ama bunun yanında sosyal ve bireysel sorunlar artmış, insanlar yeni yeni problemlerle uğraşmaya başlamışlardır. Bu problemlerin en başında da aile sorunları gelmektedir. Boşananların ve aile kurmadan yaşamayı tercih edenlerin sayısı artmış ve toplum hayatı ciddi bir zafiyetle karşı karşıya kalmıştır (Kavuştu, 2006: 1).

Ailenin; neslin devamı, bireylerinin bakım, beslenme, sevgi, aidiyet ve sosyal çevre gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumsal, kültürel, dinî ve geleneksel değerlerin aktarılması ve korunması gibi önemli görevleri vardır (Sula, 2008: 13). İnsani değerlerin temeli öncelikle aile ortamında atılır. Anne babaya hürmet etmek, kimsesizleri gözetmek, büyükleri sayıp küçükleri sevmek, doğru olmak ve dürüst davranmak, adil ve güvenilir olmak gibi değerler, öncelikle aile ortamı içerisinde öğrenilir ve zamanla toplumda yaygınlaşır. Bir toplumda değerlerin devamını sağlamak, ailenin topluma erdemli insanlar kazandırmasına bağlıdır (Türkan vd, 2012: 81).

Okul eğitimi çok önemlidir ancak, her ümidi, örgün eğitim kurumlarına, okullara bağlamak doğru bir düşünce değildir. Okul bilgi verir. Bilginin davranış hâline dönüşmesi, bilgili kişinin iyi ahlaklı, karakterli kişi olması, o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Duygular ise okul çağından çok önce insanda vardır ve belli yönlerde şekil almaya başlamışlardır. Eğitim için okul çağını beklemek, okulun başarısını tehlikeye atmak demektir. Eğer okul öncesinde duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmesine çalışılmamışsa, okulun verdiği bilgiler büyük çapta eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecektir. İyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış, güzeli-çirkinini teorik olarak öğrenip kuralları, kanunları ezberlediği hâlde, yalan söylemeyi, rüşvet almayı, çalmayı, kişisel çıkarını her şeyden üstün tutmayı, başkalarını bertaraf etmek için onlara iftiralar atmayı, ayıplarını araştırarak, hilelerle onlara zarar vermeyi sürdüren, hatta bunları başarı sayan kimselerin varlığı, onların öğrendiklerini benimseyememiş olmalarındandır (Aydın, 2010: 17).

Eğitim ile yakından ilgilenen tüm uzmanlar, insan hayatında en köklü ve kalıcı etkilerin aile kurumunda gerçekleştiği hususunda fikir birliği içindedirler. Aile eğitimi çerçevesinde çocuk daha çok pasif-alıcı tarafı, anne-baba ise aktif-verici tarafı temsil eder. Dolayısıyla aile içi eğitim, psikolojik hazırlık itibarıyla çocuğun en kolay şekillendiği eğitim sürecini teşkil eder (Bahadır, 2010: 63). Dolayısıyla eğitimin önemini bilmek ve bunu uygulamaya çalışmak kadar, hangi metodun uygulanması gerektiği ve neyin nasıl yapılması gerektiği de çok önemlidir. Kimi zaman doğru zannedilen metotların aslında eğitilenin ruhunda telafi edilemez büyük yaralar açtığı hepimizin malumudur. İnsan eğitiminin önemini ve zaruretini inkâr edecek hiçbir ekol,

mezhep veya grup yoktur. İhtilafların hepsi eğitimin hedefleri ve yöntemleri konusundadır. Zira insanın özelliklerinden birisi eğitim alabilmesidir.

Genellikle uyumlu ilişkiler içinde güvenli bir aile ortamında sevgi ve anlayışla büyüyen çocuklar olgunlaşır, kişilik kazanır ve sorumluluk sahibi olur. Çocuklar sevildikçe güven duyguları gelişir, desteklendikçe de kendilerine saygıları artar. Anlayış gördükçe hoşgörüler gelişir, sorumluluk aldıkça da bağımsız davranmayı öğrenirler. Canlılar içinde doğduğu andan itibaren en hassas şekilde yoğun bir bakıma gereksinim duyan ve en uzun sürede olgunlaşan varlık insanoğludur. Bu nedenle çocukların uzun yıllar korunup kollanması, desteklenmesi ve yönlendirilmesi gereklidir. Çocuk ancak aile sevgisi ve ilgisi ile ihtiyaçları karşılandığında sağlıklı büyüebilmektedir. Bunlardan yoksunluk yaşayan çocukların duygusal gelişimleri sağlıklı olmamaktadır (Türkan vd, 2012: 81).

Temel kişilik özelliklerinin erken çocuklukta kazanıldığı ve kişiliğin yapı taşları arasında değerlerin önemli bir yeri olduğu dikkate alınır, çocuğun ahlaki gelişiminde ailenin önemi anlaşılacaktır. Çünkü ilk yıllarda aile çocuğun en yakın sosyal ve kültürel çevresini oluşturmaktadır. Çocuğun sosyal, duygusal ve ahlaki açıdan sağlıklı gelişimi ancak çocuk için doğru rol modellerinin olduğu sağlıklı bir aile ortamında elde edebilir. Bu yüzden çocuk için önemli olan bireyler önce en yakınındakiler yani anne ve babasıdır. Çocuk; gelişme sürecinde ebeveynlerinin kişilik özelliklerini, davranışlarını ve tutumlarını benimser ve onlar gibi olmaya özenir. Yani çocuk gelişirken davranışlarında, duygularında ve değerlerinde ailesini model alır. Eğer çocuk aile içinde sorunları çözme yönteminin karşılıklı bağırarak olduğunu öğreniyorsa; kendi sorunlarını çözerken de arkadaşlarına bağıracaktır. Çocuk, aile bireylerinin pilleri, plastik bardakları ve cam şişeleri düşünmeden çöpe attığı gözlüyorsa, kendisi de çevreye duyarlılık göstermeyecek ve okulda yapılan geri dönüşüm çalışması çocuk için kalıcı bir öğrenme sağlamayacaktır. (Akman, 2011: 154).

1.5.5.Okul

Günümüz dünyasında, akademik başarı kadar, çağdaş hayatın vazgeçilmezi hâline gelen, dürüstlük, saygılı olma, ahlaki değerlere uyma, rahat iletişim kurma, insan ilişkilerine özen gösterme, nezaket kurallarına uyma, inisiyatif kullanma, iş disiplini,

temizlik, düzen vb. kavramlar da ön plana çıkmaktadır. Birey bir bütün olarak ele alınmakta, insanı insan yapan özelliklerin geliştirilmesine çaba harcanmaktadır (Aydın, 2010: 16).

Değerler eğitimi açısından okulda oluşturulacak atmosfer önemlidir; ancak eğitim okulla sınırlı değildir. Karakter eğitimi öğretmenlerden idari personele, hizmetliden servis sürücüsüne uzanan, öğrenci ile muhatap olan her bireye çeşitli düzeylerde sorumluluk yükleyen bir çalışmadır. Şüphesiz karakter eğitimine aile katılımının da önemi büyüktür. Okulda öğretmenler seçilen değer üzerinden çalışmalar yaparken ailelerde bu değerleri besleyen girişimlerde bulunabilmelidir. Yeni program yapılandırıcılık olarak adlandırılan ve öğrencilerin yeni kazandığı bilgileri eski bilgileri ile karşılaştırarak zihninde yeniden yapılandırması ve böylece etrafındaki dünyayı anlamlandırmasının üzerine kurulmaktadır. Yine, öğretmenler merkezli ve öğrencilerin pasif dinleyiciler oldukları geleneksel öğretim yöntemlerinin aksine bu model öğrenci merkezli ve öğrencinin öğrenmede aktif olması gerektiğini öğretmektedir. Öğretim etkinliklerinde merak uyandırma ve planlama, araştırma ve keşfetme, çözümlenme ve derinleştirme ile paylaşma ve yaşantıya uygulamayı ön plana çıkartan bu yaklaşım, ayrıca öğrencilere problem çözme, yaratıcılık, iletişim, karar verme, girişimcilik gibi üst beceriler kazandırmayı da hedeflemektedir (Perese, 2005: 4). Karakter Eğitimi Yaklaşımcıları, erdemleri, genellikle karakteri oluşturan öğeler olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlama biçimini Aristo'ya kadar uzatmak mümkündür. Aristo, bu karakter özelliklerini zıt uçların orta noktası olarak tanımlar. Bazı durumlarda, ilgili erdem uçların orta noktası olarak görülebilir (Harman, 1999: 315).

Okullar eğitim için çok önemli, vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz kurumlar durumundadırlar. Okulları örgün eğitim kurumları olarak nitelendirir, onları yaygın eğitimden ayırırız. Bu ayırım, aslında okulu daha yakından tanımak ve onunla özel olarak meşgul olmak kolaylığı sebebiyledir. Okullar kadar yaygın öğretim hizmeti yapan kurum var mıdır acaba? Okullar, özellikle ilköğretim okulları vatandaşın ayağına kadar gitmekte, zorunlu oluşu sayesinde de yetişmekte olan yeni nesle, ortak değerleri kazandırmaktadır. Ailelerin bir kısmı çocuklarının okula gitmesi ile onlarla birlikte okulun verdiklerinden etkilenmekte, yararlanmaktadırlar (Aydın, 2010: 16).

Etkili öğretmen özelliklerinin temelini oluşturan yeterlikler ile öğretmenlik meslek etiği ilkeleri arasında değerler eğitime ilişkin ölçütler de yer almaktadır. Bu ölçütler ışığında, öğretmenin değerleri kendi yaşamına ve eğitim programına katması ve olumlu bir sınıf iklimi oluşturarak çocukların değerleri içselleştirmesine destek olması gereklidir. Eğitimin davranış geliştirmede etkin bir süreç olduğu dikkate alınarak çocuğun yaşadığı toplumun bir parçası olan okul ortamının da değerler eğitimindeki rolü tartışılmalıdır. Bu bağlamda, değerleri okulda kazandırma, geliştirme ve yaşatmada öğretmen, yönetici, personel, veli ve tüm çocukların paydaş oldukları unutulmamalıdır (Şen, 2011: 126).

Erken yaşlarda değerler eğitiminde sorumluluk, saygı, sağduyu, cesaret, söz dinleme, dürüstlük ve düzenlilik ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli okulöncesi eğitim yaklaşımların öngördüğü ve küçük çocuklara yönelik hazırlanmış değerler eğitimi programları incelendiğinde özsaygı, özdenetim, sorumluluk, işbirliği, sevgi, saygı, dürüstlük ve sabır gibi değerlerin çoğunlukla yer aldığı görülmektedir. İstenirse bu değerlere gerekli görülen farklı değerler de eklenerek program zenginleştirilebilir (Dinç, 2011: 88). İnsanların bir arada yaşadığı her alanda kurallar, dolayısıyla değerler vardır. Toplum içinde değerlerle birlikte yaşarız. Değerlerden soyutlanmış bir toplumsal hayat düşünülemez. Beğensek de beğenmesek de toplumun büyük çoğunluğunun kabul ettiği değerleri dikkate almak zorundayız. Toplumsal değerler, toplumdan topluma ya da belli bir toplumda zaman içerisinde bazı değişimlere uğrayabilir. Fakat birtakım temel değerler vardır ki, bu yönde gösterilen davranışlar dünyanın her yerinde takdir ve teşvik görür. Nezaket, dürüstlük, adalet, sevgi, saygı, yardımseverlik, cesaret, çalışkanlık bunların başında gelir. Bireyin yaşama hakkı, onuru, özgürlüğü, eşitliği, karşılıklılık (=“kendine yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma”) gibi esas itibarıyla adalet ilkesi kapsamında olan evrensel değerler her insanın doğasında var kabul edilir. Çocuk doğduğunda bunları oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir (Hökelekli, 2010: 5).

Değerler eğitiminde öğretmenin çocuklar için önemli gördüğü değerleri kendisinin de davranışa dönüştürmesi yani model olarak ifade etmesi gereklidir. Bunun için öğretmenin sosyal ve ahlaki konularla ilgili düşüncelerini bağımsız biçimde paylaşma, kanunlara ve diğer insanların yasal haklarına saygı duyma, farklı inanç, görüş ve uygulamalara saygı duyma, şiddet kullanmaksızın çatışma çözme, okul ve toplum

hayatına etkin biçimde katılma, sınıfta ve toplumda olumlu ilişkileri yapılandırma ilkelerini benimsemiş olması gerekmektedir (Şen, 2011: 137).

1.6.Tolerans Öğrenilebilir mi?

Eğitim ingilizce “education” kelimesiyle ifade edilmektedir. Kelimenin Latince kökü “educare”dir. Bu, “yetiştirmek, yönetmek, yönlendirmek ve potansiyelleri ortaya çıkarmak” anlamına gelir. Öz itibarıyla eğitim, kişinin fizikî, ruhî ve zihnî boyutu üzerinde etkisi olan bir faaliyettir. Teknik yönden eğitim ise birtakım bilgi, hüner ve değerlerin genç nesle, çeşitli vasıtalarla amaçlı bir şekilde aktarılmasını ve özümsetilerek bir şahsiyet oluşturulmasını ifade eder. Fakat insana bir bütün olarak bakılmadığından, aktarılması gerekenlerin neler olduğu konusunda bir fikir birliği yoktur (Özbek, 2010: 4). Eğitim süreci, çağlar boyunca, toplumsal yapı açısından şekillendirilerek, bireyin topluma kazandırılmasını hedef alan ve onda meydana gelmesi istenen değişikliklerin hal, hareket ve tavırlarına da yansımaları isteyen bir yönelimle biçimlenmiş, çok yönlü işlevsel bir süreç olarak toplumun beklentilerini de karşılama sorumluluğunu üstlenmiştir (Eren, 2001: 83). Toplumsal hayatta insanlar, evde, işyerinde, sokakta, sosyal öğrenme sürecinde birbirinden öğrenir. Bu süreçte herkes, diğerlerinden öğrendiği gibi aynı zamanda diğerleri için bir öğrenme kaynağı ve rol modelidir. İşte bu öğrenme ve öğretme sürecinin, amaçlı, sistemli, planlı, programlı ve düzenli bir biçimde gerçekleştirilmek istenmesi, eğitimin kurumsallaşmasını, eğitim ve okul sistemlerinin oluşmasını sağlamıştır. Böylece her toplum, sosyal mirası sürdürmek, toplumsal düzenlilik, süreklilik ve istikrarı sağlamak için eğitim sistemleri ve çeşitli eğitim kurumları oluşturmuştur (Şişman, 2013: 4).

Eğitimin en genel amacı, bireyleri topluma yararlı olacak biçimde yetiştirmektir. Bireylerin bu amaca uygun olarak yetişmesine tüm çevresi etkide bulunur. Sözü edilen çevre içerisinde ilk olarak aile, daha sonra ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel vb. kurumlar katılabilir. Ancak bireyin yetişmesinden resmen sorumlu olan kurum okul ve bundan resmen sorumlu olan kişi öğretmendir. Başka bir deyişle genç kuşakların yetişmesinden ve insan gücü gereksiniminin karşılanmasından sorumlu olan eğitim sisteminin en temel ögesi öğretmendir (Küçükahmet, 1999: 1). Eğitim, toplumun değer yargıları ile bilgi ve beceri birikiminin yeni kuşaklara aktarılması; bu amaçla okullarda ve benzer kurumlarda sürdürülen öğretim ve yetiştirme etkinlikleridir. Geniş anlamda

ise eğitim, kişinin belli bir yaşam tarzını öğrendiği toplumsallaşma ve kültürleşme süreciyle özdeş tutulabilir. Bütün toplumlarda eğitimin amacı, yeni kuşaklara bir kültür birikimini aktarmak, gençlerin davranışını yetişkinlerin hayat tarzı yönünde biçimlendirerek, onları gelecekteki toplumsal rollerine doğru yönlendirmektir.

İnsan, doğuştan getirdiği birtakım kabiliyetlerle dünyaya gelir. Diğer canlılardan farklı olarak insanın gelişimi yavaş seyreder ve yakın çevresindekilerin yardımına, bakımına ve eğitimine daha çok ihtiyaç hisseder. Çocuğun bedensel, psikolojik ve sosyal gelişiminde her zaman, yakından uzağa doğru, çevresinin etkisi büyük olur (Gündüz, 2010: 65). Ayrıca insan, fizikî ihtiyaçları yanında, iyilik, kötülük, sorumluluk, haset, kırgınlık, yardımlaşma, fedakârlık, sevgi ve nefret gibi pek çok duygular da taşır. Ancak, insanın insan olabilmesi için, bütün duygularının dengeli bir şekilde ve müspet yönde eğitilip geliştirilmesi gerekir (Özbek, 2010: 3).

Ahlâk öğrenilen bir şeydir, yani ferдин hayatının büyük bir kısmını, hatta bütünü kaplayan bir öğrenme hadisesidir. Bu yüzden psikolojide ahlâkî gelişme hep sosyalleşme başlığı altında incelenmiştir. İlk çocukluk çağından başlayarak sosyal yaşamın gereklerini öğrenmek. Fakat burada öğrenme terimini çok geniş bir anlamda kullandığımız gözden kaçmamalıdır. Öğrenme, doğuşumuzdan sonra çevremizle temas sonucunda edindiğimiz davranış şemalarını belirtmektedir, yani "doğuştan olmayan" anlamına gelmektedir. Bu öğrenmenin mahiyeti ve dayandığı prensipler konusunda psikologlar anlaşmış değildirlir (Güngör, 1993: 59).

Psikanalitik kuram ve öğrenme kuramları yetişkin müdahalesi olmadan ahlâk gelişiminin gerçekleşmeyeceğine inanırlar; zihinsel gelişim yaklaşımı ise ahlâk gelişimini zihinsel bir süreç olarak görmesi ile bu iki yaklaşımdan ayrılır. Bu açıdan bakıldığında yine psikanalitik ve öğrenme kuramları, çocuğun içinde yetiştiği toplumun değer ve standartlarını benimsemesini ahlâk gelişiminin en üst düzeyi olarak görürlerken zihinsel gelişim yaklaşımı ise prensiplere dayalı ahlâki özerkliği ahlâk gelişiminin en üst düzeyi olarak kabul eder.

Değerler doğuştan getirilmez; değerler toplumsal etkileşimle gelişir ve kazanılır. Bu etkileşimin en önemli alanlarından bir tanesi de eğitimidir. Değerlerin eğitimle kazandırılması alan yazında tartışmalı konulardan biridir. Değerler eğitiminde, alanın

isimlendirilmesinden, amaçları ve kazandırılacak değerlere kadar ülkeler arasında farklılıklar vardır. Örneğin, Amerika’ da karakter eğitimi kavramı, Arap ülkelerinde ahlak eğitimi Avrupa ülkeleri ve Avustralya’da ise değerler eğitimi kavramı daha sık kullanılmaktadır. Türkiye’de de değerler eğitimi kavramının yerleşmeye başladığını görmekteyiz (Arıkan, 2011: 5).

Davranışçı görüşe göre insan ahlâki yargı ve davranışlarını şartlanma ile öğrenmektedir. Çocuk hangi davranışların iyi, hangi davranışların kötü olduğunu, ödül ve ceza yolu ile kazanmaktadır. Çocuk için ödül ile pekiştirilen davranış iyi, cezalandırılan davranış kötüdür (Kaya,1997: 187). “Bu kuramın en önde gelen temsilcileri Skinner ve Eysenck'tir. Öğrenme kuramını temsil edenler, ahlâkî gelişimi incelemek amacı ile vicdan, süper ego ve zihinsel gelişim evreleri gibi soyut yapıların, incelenme ve gözleme imkânı vermedikleri için geçerli olmadığı, ahlâkî davranışların öğrenilmesinde, pekiştireçler ve gözleme dayalı öğrenmenin gerekli olduğu görüşündedirler.”(Aydın, 2003: 43).

Davranışın doğru veya yanlışlığı konusunda kişiden kişiye, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişen yargılar vardır. Bu bağlamda bireyin kişiliği, toplumsal çevre, kültür ve doğuştan getirdiği bazı özellikler temelinde gelişir. Diğer bir deyişle, doğumla gelen kimi özellikler dışında, çocuğun davranışları, düşünce biçimi ve değerleri içinde yaşadığı toplumun ve kültürün özelliklerini yansıtır (Akman, 2011: 153). En iyinin, erdeme sahip olmada bulunduğunu düşünmek ile onun kullanmada bulunduğunu düşünmek, yani onun huyda bulunduğunu düşünmek ile etkinlikte bulunduğunu düşünmek arasında büyük fark vardır. Çünkü bir huy bulunduğu halde, hiçbir iyiyi meydana getirmeyebilir oysa etkinlikte bu olanaksızdır, çünkü kişi zorunlu olarak eylemde bulunacak ve iyi eylemde bulunacaktır (Aristoteles, 2011: 20).

1.7.Gençlik ve Tolerans

Aslında dünyamız, dengeler gözetildiği takdirde bütün insanlığın huzur ve güven içinde yaşamasına yetecek derecede bir potansiyele sahiptir. Artık küreselleşen ve iletişim teknoloji-sinin getirileri ile âdeta “evrensel köy” konumuna gelen dünyada insanlık, birbirlerinin hak ve hukukuna riayet ederek bir arada barış, sevgi, saygı ve hoşgörü içinde yaşamalarının zaruretine inanmak durumundadır. Binlerce yıllık insanlık

tecrübesi bunun en güzel ve güçlü kanıtıdır. Bu itibarla etnik, siyasal hatta inanç zeminli farklılıklar, çatışma, düşmanlık ve huzursuzluk sebebi değil insanlık aleminin kültürel zenginliği olarak algılanmalıdır. Bu farklılıkların tek bir anlayış ve yaşam biçiminde tevhidî öteden beri mümkün olmadığına göre herkese diğerinin değerler bağlamında yaşam alanına müdahale imkanı vermeyen bir anlayışın benimsenmesi zorunluluk arz etmektedir (Yiğit, 2010: 12).

Toplumdaki değerler, kimi zaman bireylerin bilgi ve iletişim çağındaki gereksinimlerini karşılaması kimi zaman da yeni değişimlere tepki göstermesi biçiminde gelişmiştir (Ersoy, 2011: 31). Yetişmekte olan genç, bir yandan bireyleşebilmek için, öznel seçimler yaparak, farklılaşır, tekilleşir veya felsefi deyişle, tümel içinde tikelleşir. Öte yandan da toplumun bir üyesi olabilmek ve toplumsal dizge içinde var olabilmek için de toplumsallaşır, bir başka deyişle, toplumsal yapının çoğul özelliğini içselleştirir (Kula, 2011: 2). Normal hayat şartlarında, bir kişinin davranışlarını üç etken belirler. Duygu onu belli bir harekete zorlar. Akıl bu hareketin onu kuşatan şartlarla, geçmiş ve gelecekle uyumunu sağlar. Telkin de onu duygunun uyardığı ve aklın da izin verdiği hareketleri, düşünce ve duygudan bağımsız olarak tamamlamaya zorlar. Bir kişi duygu olmaksızın hiçbir işe girişmez. Akıl olmaksızın ise, birbiriyle çelişen ve hem kendisine hem de başkalarına zarar veren bir sürü duyguya maruz kalacaktır (Kılıç, 2007: 20).

Zihnin, bir insanın bir saygı ve sevgi nesnesi olarak veya nefret edilen ve alçak bir nesne olarak görülmesine sebep olan her vasfını irdeleyeceğiz. Her türlü alışkanlık veya duygu veya yeti, herhangi bir kişiye yüklendiğinde, övgüyü veya yergiyi ifade eder ve o kişinin karakter ve tutumlarının methedilmesine veya hicvedilmesine konu olabilir (Hume, 2010: 14). Her şeyden önce bireyin içinde yer aldığı sosyal çevre ile çelişmeyen, arzu ve isteklerinin karşılanması konusundaki öncelikli koşul, söz konusu ihtiyacın evrensel, toplumsal, örgütsel ya da grup düzeyinde yerleşmiş değerlere uygun olmasıdır (Mulligan, 2002: 53). Bursalıoğlu, (2012: 140)'a göre birçok yazarın değişik kümelere koyduğu insan gereksemeleri iki kümede toplanabilir. Birinci kümede biyolojik görevlere yarayan fizyolojik gereksemeler gelir. Bunlar sağlık ve hayatı sürdürdüğünden insan eylemi için güçlü güdüleme olurlar. Kendine kabul ettirme kendine saygı, güvenlik, sosyal kabul, sevgi, arkadaşlık, başarı ve benzeri gereksinimler böyledir. Bütün bu gereksemeler birer güdüleme aracı sayılabilir, fakat insanı karşılamış

değil, karşılanmamış gereksinimleri güdüler. Gerçekte bir güdü, bireyi bir amaca yönelten bir koşuldur. Bireyin içindeki ve dışındaki koşullar arasında bir etkileşim açısından bakıldığında daha iyi yöneltebilir.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve küreselleşme sosyal ve kültürel yaşamı da etkilemektedir. Bu etkiler, çok kültürlü bir sosyal yapının oluşması, alt ve kozmopolit kimliklerin ortaya çıkışı, bireyselleşme hareketleri, sosyal ilişkiler ve sosyal kurum ve grupların değişimi biçiminde sıralanabilir, (Ersoy, 2011: 38). Siyasi ve sosyal haklar göz önüne alındığında erkekler kızlara göre daha toleranslı olması gerekirken kızlar daha toleranslı çıkmıştır (Sotelo, 1999: 216). Ayrımcılık, hangi türden olursa olsun, kendi içinde bir değer biçme, ezbere değerlendirme, sonuçta değerlendirilen kişi veya grupları daha aşağı, daha değersiz görme tutumudur. Irkçılık belli bir ırktan olmayı değerli görürken, etnik ayrımcılık belli bir etnik kökenden gelmeyi, dinsel ayrımcılık da belli bir dinsel inanış grubuna dahil olmayı değerli görmektedir. Bunun doğal ve kaçınılmaz sonucu ise diğerlerini, “ötekileri”ni değersiz görmedir. Bu nedenle ayrımcılık temelde etik bir sorun ve bir değerlendirme sorunudur. Toplumsal bir sorun olarak da çoğu zaman tolerans sorunuyla ilgilidir. Sorunun çözümü de, bu nedenle, siyasal kararlardan çok etik eğitimle olabilir (Tepe 2006: 33). Hoşgörü; her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar müsamaha ya da tolerans göstermek, farklı dil, cins, din, inanç ve anlayışa sahip kimselerin varlığından rahatsızlık duymama halidir. Bu çerçevede düşünüldüğünde hoşgörünün özünde paylaşım, fedakarlık ve öz-verinin hakim olduğu görülür. Aynı zamanda görmezlikten gelme, aldırış etmeme gibi anlamlara da gelen hoşgörünün, “anlayışla karşılama” şeklinde algılanması ve alınmasının daha isabetli olacağı kanısındayız. Zira “görmezlikten gelme” ve “aldırış etmeme” anlamları, bir yönüyle sorumsuzluğu da içermektedir (Yiğit, 2010: 31).

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin analiz edilmesinde yararlanılan istatistiksel tekniklerle ilgili bilgiler açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma da genel tarama modeli kullanılarak üniversitede okuyan öğrencilerin tolerans düzeyleri incelenmiştir. **Tarama modeli, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Evrenel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2006: 11).**

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni 2015–2016 eğitim öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileridir. Bu evren içinden Bilgisayar, Biyoloji, Fen Bilgisi, Fizik, Matematik, Kimya, Almanca, İngilizce, Fransızca, Türkçe, İşitme ve Zihin Engelliler, Okul Öncesi, Sosyal Bilgiler, Müzik, Resim, Sınıf Öğretmenliği ile Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik programları öğrencilerinden seçkisiz örnekleme yoluyla belirlenen 919 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Örneklem grubunun demografik yapısına ilişkin sayısal veriler

Tablo 2.2.1 Cinsiyete Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	N	%
Kız	573	62,4
Erkek	346	37,6
Toplam	919	100,0

Tablo 2.2.1’de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan 919 öğrencinin 573’ü (%62,4) kız, 346’sı (%37,6) erkektir.

Tablo 2.2.2 Bölümlerine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	N	%
Sayısal	263	28,6
Dil	232	25,2
Sosyal	320	34,8
Güzel Sanatlar	104	11,3
Toplam	919	100,0

Tablo 2.2.2’de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan 919 öğrencinin 263’ü (%28,6) sayısal, 232’si (%25,2) dil, 320’i (%34,8) sosyal, 104’ü (%11,3) güzel sanat bölümlerinde okumaktadırlar.

Tablo 2.2.3 Sınıflarına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	<i>f</i>	%
1. Sınıf	201	21,9
2. Sınıf	223	24,3
3. Sınıf	262	28,5
4. Sınıf	233	25,4
Toplam	919	100,0

Tablo 2.2.3’de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan 919 öğrencinin 201’i (%21,9) 1. Sınıfta, 223’ü (%24,3) 2. sınıfta, 262’si (%28,5) 3. sınıfta, 233’ü (%25,4) 4. Sınıfta okumaktadırlar.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” ve “Tolerans Ölçeği” kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve öğrencilerin demografik (cinsiyet, bölüm, sınıf, doğum sırası, gelir) özellikleri ile ilgili soruları içeren bir formdur. Bu form aracılığıyla istenen kişisel bilgiler araştırmacı tarafından öğrencilerden alınmıştır.

2.3.2. Tolerans Ölçeği

Tolerans Ölçeği Ersanlı, (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek 5 li likert tipinde Maddeler 1 ile 5 arasında derecelendirilmiştir. Cevaplayıcılardan görüşlerini (1) Tamamen katılıyorum, (2) Katılıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılmıyorum, (5) Hiç katılmıyorum şeklinde derecelemeleri istenmiştir. 11 maddelik ölçekten alınabilecek en yüksek puan 55, en düşük puan ise 11’dir. Ölçekten alınan toplam puanların yüksekliği, bireyin tolerans düzeyinin yüksekliğini göstermektedir.

TÖ’nün güvenilirliği iç tutarlık katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. 11 maddelik ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) .84 bulunmuştur. Ölçeğin madde-test korelasyonları .37 ile .64 arasında değişmektedir.

2.4. Ölçme Aracının Uygulanma Aşamaları

2015–2016 öğretim yılında örneklem belirlendikten ve araştırma için gerekli izinler yasal yollarla alındıktan sonra, belirlenen üniversiteye gidilip öğrencilere ölçek örneklem sayısınınca çoğaltılıp dağıtılmış ve doldurulduktan sonra toplanmıştır.

2.5. Verilerin Çözümlemesi

İstatistiksel çözümlemelere geçmeden önce, demografik değişkenler gruplandırılmış ardından öğrencilere uygulanan ölçe (Tolerans Ölçeği) puanlanmıştır. Daha sonra elde edilen verilerin istatistiksel çözümlmeleri bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir.

Bu aşamada, araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerini (cinsiyet, bölüm, sınıf, doğum sırası, gelir) betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmış, sonra ölçeğin toplam puanları için, ss, değerleri saptanmıştır. Öte yandan, karşılaştırma analizleri için yeterli dağılımın oluşmadığı değişkenler için anlamlı birleştirmelerle gruplar birleştirilmiştir. Bu bağlamda:

1. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin “Tolerans Ölçeği” nde aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için *bağımsız grup t testi*,

2. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin “Tolerans Ölçeği” nde aldıkları puanların bölüm, sınıf, doğum sırası ve gelir değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için *tek yönlü varyans analizi (ANOVA)*,

3. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda gruplar arasında fark bulunduğu, farklılıkların kaynağını (hangi gruplar arasında olduğunu) belirlemek üzere *post-hoc Scheffé ve testleri*,

Elde edilen veriler bilgisayarda “SPSS for Windows ver: 20.0” programında çözümlenmiş, manidarlıklar minimum $p < ,05$ düzeyinde sınanmış, diğer manidarlık düzeyleri ayrıca belirtilmiş ve bulgular araştırmanın amaçlarına uygun olarak tablolar halinde sunulmuştur.

III. BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmada sürülen denenceleri test etmek üzere yapılan istatistiksel analizler ve bu analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Denence 1: *Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.*

Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamalarının öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonuçlarına ilişkin sayısal ve istatistiksel veriler tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1 Öğrencilerin Tolerans Puan Ortalamaları t-testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	P
Tolerans	Kız	573	18,11	4,557	,190	-4,663	917	,000
	Erkek	346	19,79	6,318	,340			

P < .05

Tablo 3.1’ye bakıldığında; örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin cinsiyetlerine göre tolerans puan ortalamalarında gruplar arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında erkekler lehine anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. Erkekler kızlara göre daha fazla toleranslıdır. Araştırmanın “*Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.*” denencesi kabul edilmiştir.

Denence 2: Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları öğrencilerin öğrenim gördükleri programa göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamalarının öğrencilerin öğrenim gördükleri programlara göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçlarına ilişkin sayısal ve istatistiksel veriler tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Programlara Göre Tolerans Puan Ortalamaları ANOVA Testi Sonuçları

Bölüm	<i>f</i> , $\bar{x}$ ve <i>ss</i> Değerleri				ANOVA Sonuçları				
	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Sayısal	263	19,92	5,963	G.Arası	822,595	3	274,198		
Dil	232	18,28	5,225	G.İçi	25437,285	915	27,800		
Sosyal	320	18,75	5,040	Toplam	26259,880	918		9,863	,000
Güzel Sanatlar	104	16,77	4,080						
Toplam	919	18,74	5,348						

P < .05

Tablo 3.2’deki sayısal sonuçlar incelendiğinde; öğrencilerin öğrenim gördükleri programlara göre tolerans puan ortalamalarında gruplar arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır.

Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı Scheffe testi uygulanmış, test sonuçları tablo 3.2.1’de verilmiştir.

Tablo 3.2.1 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Programlara Göre Ölçek Puanlarına İlişkin Scheffe testi sonuçları

Puan	Grup (i)	Grup (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	Sh $_{\bar{x}}$	<i>p</i>
Tolerans	Sayısal	Dil	1,648*	,475	,007
		Sosyal	1,174	,439	,068
		Güzel Sanatlar	3,155*	,611	,000
	Dil	Sayısal	-1,648*	,475	,007
		Sosyal	-,474	,455	,780
		Güzel Sanatlar	1,507	,622	,119
	Sosyal	Sayısal	-1,174	,439	,068
		Dil	,474	,455	,780
		Güzel Sanatlar	1,981*	,595	,012
	Güzel Sanatlar	Sayısal	-3,155*	,611	,000
		Dil	-1,507	,622	,119
		Sosyal	-1,981*	,595	,012

P > .05

Tablo 3.2.1'e bakıldığında öğrencilerin öğrenim gördükleri programlara göre tolerans puan ortalamalarında sayısal içerikli programlarda okuyanlar ile dil ve güzel sanatlar programlarında okuyanlar arasında sayısal programlarda okuyanlar lehine anlamlı farklılık görülmüştür. Dil ve güzel sanatlar programlarında okuyanlar sayısal programlarda okuyanlara göre daha az toleranslıdır. Ayrıca Güzel sanatlar ile sosyal programlarda okuyanlar arasında ise sosyal programlarda okuyanların daha toleranslı oldukları sonucu bulunmuştur. Diğer gruplar arasında ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuçlara “Üniversite öğrencilerinin tolerans tolerans puan ortalamaları öğrencilerin öğrenim gördükleri programa göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır” denencesi doğrulanmıştır.

Denence 3: *Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamaları öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.*

Üniversite öğrencilerinin tolerans puan ortalamalarının öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçlarına ilişkin sayısal ve istatistiksel veriler tablo 3.3'de verilmiştir.

Tablo 3.3 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeylerine Göre Tolerans Puanları ANOVA Testi Sonuçları

Sınıf	<i>f</i> , $\bar{x}$ ve <i>ss</i> Değerleri			ANOVA Sonuçları					
	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	F_P	F_P
1. Sınıf	201	18,77	5,921	G.Arası	93,680	3	31,227		
2. Sınıf	223	18,42	4,958	G.İçi	26166,200	915	28,597	1,092	,352
3. Sınıf	262	18,55	5,368	Toplam	26259,880	918			
4. Sınıf									
Toplam	233	19,25	5,160						
	919	18,74	5,348						

P > .05

Tablo 3.3'de istatistiksel verilere bakıldığında öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre tolerans puanlarında gruplar arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

IV. BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde araştırmaya ilişkin elde edilen bulgular tartışılıp yorumlanmasına yer verilmiştir.

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin tolerans ölçeğinin toplam puanların ($\bar{X} = 18,74$, $ss=5348$) olduğu, görülmektedir. Bu istatistiksel sonuca baktığımızda öğrencilerin tolerans düzeylerinin ortalamasının altında (bazen katılıyorum) olduğunu göstermektedir. Bu konuda literatüre baktığımızda üniversite öğrencilerinin tolerans düzenin genelde normalin altında olduğu yönünde olduğu görülmektedir (Kaleli, 2013, s.65).

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin cinsiyetlerine göre tolerans düzeylerinde grupların aritmetik ortalamaları arasında erkekler lehine anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Kızlar erkeklere göre daha az toleranslıdırlar.

Literatüre baktığımızda Kaleli (2013), Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakülteleri, Edebiyat ve Kimya Bölümünden 384 öğrenciye uygulanan çalışmada, kendine saygı ve tolerans ile ilgili puanları karşılaştırıldığında kız öğrencilerin kendine saygı ve tolerans düzeyleri arasında pozitif yönde, düşük seviyede anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.

Sezer(2010), “Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi”, konulu araştırmasında ergenlerin kendini algılamalarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği, erkeklerin kızlara göre kendilik algılarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Kendilik Algısının erkeklerde daha olumlu yönde çıkmış olması bu araştırmada çıkan sonuç ile paralellik göstermektedir.

Okudukları programlara göre öğrencilerin tolerans düzeylerine ait istatistiksel veriler analiz edildiğinde; grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Sayısal içerikli programlarda okuyan öğrencilerin tolerans düzeyleri ile dil ve güzel sanatlar bölümünde okuyanlar arasında sayısal programlarda okuyanlar lehine anlamlı farklılık görülmüştür. Dil ve güzel sanatlarla ilgili

programlarda okuyanlar sayısıyla ilgili programlarda okuyanlara göre daha az toleranslıdırlar. Ayrıca Güzel sanatlar ile sosyal içerikli programlarda okuyanlar arasında ise güzel sanatlarda okuyanların daha az toleranslı oldukları sonucu bulunmuştur. Diğer gruplar arasında ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Literatüre baktığımızda Kaleli (2013), Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakülteleri, Edebiyat ve Kimya Bölümünden 384 öğrenciye uygulanan çalışmada, kendine saygı ve tolerans ile ilgili puanları karşılaştırıldığında sosyal bölümde okuyan öğrencilerin kendine saygı ve tolerans düzeyleri arasında pozitif yönde, düşük seviyede anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.

Öğrencilerin sınıflarına, doğum sırasına ve gelir durumuna göre tolerans düzeylerinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırma sonuçlarına genel olarak tolerans düzeylerinin baktığımızda; üniversite öğrencilerin genel olarak tolerans düzeylerinin düşük olduğu, erkeklerin bayanlara göre, sayısal içerikli programlarda okuyanların diğerlerine göre anlamlı olarak yüksek olduğu, sınıf düzeylerine, doğum sırasına ve gelir durumuna göre tolerans düzeylerinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna varılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına genel olarak tolerans düzeylerinin baktığımızda; üniversite öğrencilerin genel olarak tolerans düzeylerinin düşük olduğu, erkeklerin bayanlara göre, sayısal içerikli programlarda okuyanların diğerlerine göre anlamlı olarak yüksek olduğu, sınıf düzeylerine, doğum sırasına ve gelir durumuna göre tolerans düzeylerinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı varlığına dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

Öneriler

- 1.Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri düşük bulunmuştur. Bu durum toplumsal işleyiş ve eğitimin bir sonucu olarak görülebilir. Tolerans her ne kadar bireysel düzeyde değerlendirilmiş olsa da durum, dış etkenler bağlamında da düşünülmelidir. Bu nedenle eğitim programları öğrencilerin tolerans düzeylerinin yükseltilmesine katkı sağlayacak bir yapıya kavuşturulmasının yanında, bu amaca yönelik eğitsel etkinliklere de yer verilmesi;
- 2.Sosyal bütünleşme ve sağlıklı bir toplum oluşturmada en önemli etkenlerden biri de; o toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine karşı gösterdikleri toleranstır. Bu nedenle bireylerin tolerans düzeyini yükseltmenin devlet politikası olarak benimsenmesi;
- 3.Bu araştırmanın tartışma ve yorumu incelendiğinde; elde edilen istatistiksel sonuçların karşılaştırılarak bir hükme varılmasında literatür yetersizliği görülmektedir. Sebebi ise tolerans konusunda ülkemizde bir çalışmanın dışında başka bilimsel bir çalışmaya rastlanmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için toplumun tüm kesimlerinde ve farklı gruplar üzerinde yeni çalışmaları yapılmasını önerebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abacı, R. (2005). *Yaşamın Kalitelendirilmesi*, İstanbul: Tuzla Belediyesi Yayınları.
- Adler, A. (2002). *Bireysel Psikoloji* (Çev. Halis Özgü) İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Adler, A. (2000). *Yaşama Sanatı* (Çev. Kamuran Şipal) İstanbul: Say Yayıncılık.
- Akman, B. (2011). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi* (Ed. Arıkan, A.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2301 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1298, 149-164.
- Aslan, Ö. (2001). “Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açından Analitik Bir Yaklaşım”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt:5, Sayı:2, s.357-380.
- Aşıkoğlu, N. Y. (1993) . “Hoşgörü ve Tolerans Kavramı Üzerine”, *Din Öğretimi Dergisi*, sy.39, Ankara.
- Arıkan, A. (2011). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi* (Ed. Arıkan, A.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2301 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1298, 1-26.
- Aydın, M. (2003). *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (1998). *Stres ve Başa Çıkma Yolları* (18. Basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Batuhan, H.(1959). *Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Budak, S.(2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Botiveau, B. (1997). Tolerance and Law: From Islamic Culture to Islamist Ideology *Ratio Juris*. Vol. 10 No. 1 March 1997 (61–74).
- Bahadır, A. (2010). “*Dindarlığın Kaynakları*” *Din Psikolojisi* (Ed. Hökelekli, H.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2051 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1085.
- Bursalioglu, Z. (2012). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*, Ankara: Pegem A.
- Can, G. (2008). “*Sosyal Yapı, Kültür ve İnsanın Sosyal Gelişimi*” Anne baba Eğitimi (Ed. Türküm, S) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1843 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 959.
- Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Çabuk K. N. (2011) “*Aile ve Çocuk*” *Aile Sosyolojisi* (ed.Kasapğlu, A ve Karkıner, N) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306.
- Çelik, V. (2006). *Türk eğitim sisteminde yeni paradigma arayışları bildiriler Kitabı* Eğitimciler Birliği Sendikası www.egitimbirsen.org.tr s.267-281, 2006.
- Çetin, O. (2010). “*Kültür ve medeniyet*” *İslam kurumları ve medeniyeti*, (Ed.Hızlı, M.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2057 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1091.
- Demirtürk, F.M. (2005). “*Erbaş ve Erlerin Aldıkları Askerlik Eğitiminin Tolerans Düzeyini Geliştirmeye Etkisi*”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi*, 1. baskı, Ankara; Nobel Yayın Dağıtım.
- Dilmaç B. ve Ekşi H. (2007). “Temel Tartışmalar ve Temel Yaklaşımlar”, *İlköğretmen Eğitimci Dergisi* 14(11): 21-29.
- Dinç, B. (2011). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi* (Ed. Arıkan, A.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2301 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1298, 73-95.
- Ekşi, H. (2013). Karakter Eğitimi, İstanbul, Terapi, *Marmara Eğitim Kurumları Dergisi*, yıl 2013, sayı, 19, 6-13.
- Eren, A. (2001). “Eğitim Sürecinde Öğrenci”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Ankara, Ekim (2001), 80-84.
- Ersanlı, E. (2011). *Hoşgörü Ve Asabiyet Testle Ölçülebilecek* Erişim : 10.03.2016, <http://www.haber3.com/hosgoru-ve-asabiyet-testle-olculebilecek-omu-ogretim-uyesi-psikolojik-danisman-yrd-d-689580h.htm#ixzz42Ue19Tjx>.
- Ersanlı, E. ve Dicle A. N. (2011). Üniversite Öğretim Elemanı Yetiştirme Programında Tolerans Eğitiminin Yeri ve Önemi. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi*, 2 (11), 1531 – 1535.
- Ersoy, A.F. (2011). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi* (Ed. Arıkan, A.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2301 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1298, 29-49.
- Galambos, C. (2009). Political Tolerance, Social Work Values, And Social Work Education *Journal of Social Work Education*; Fall 2009; 45, 3; ProQuest Education Journals pg. 343.
- Geçtan, E.(1996). *İnsan Olmak* (17. Baskı) İstanbul: Remzi.
- Gündüz, T. (2010). “*Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*” *Din Eğitimi Ve*

Din Hizmetlerinde Rehberlik (Ed. Ay, M.E.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2059 Açıköğretim Fakültesi Yayını NO: 1093.

- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları, Amsterdam.
- Gürsoy, K. (1999). “*Batıda Tolerans Fikri ve Osmanlı Hoşgörüsü*”. Osmanlıda Hoşgörü Birlikte Yaşama Sanatı. Haz. Mustafa Armağan. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları.
- Harman, G.(1999). “Moral Philosophy Meets Social Psychology: Virtue Ethics and The Fundamental Attribution Error” , Proceedings of The Aristotelian Society, Vol.99, 315-331.
- Hersch, J. (1996). Tolerance: Between Liberty and Truth, Diogenes, No. 176, Vol. 44/4, VVinter.
- Hökelekli, H. (2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma Değerler Eğitimi, *Eğitime Bakış Dergisi*, Eğitim Bir-Sen, Yıl 6 sayı 18 s. 4-10.
- Hume, D. (2010). Ahlak (Çev. Nil Şimşek) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaleli, A. (2013). “*Kendine Saygı ve Tolerans Düzeyi Arasındaki İlişki*”. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Karpat K. (2012). “Müzakere” Osmanlı’da Hoşgörü, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavuştı, Ş. (2006). Hz. Muhammed’in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı.
- Kaya, M. (1997). “Kişilik Özelliklerinin Ahlâki Yargı Üzerindeki Etkisi” *Marmara Üniv. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, s:4.
- Keskinoğlu, Ş. (2006). *Yüzünden Okumak*, İstanbul: Akademi Yayıncılık.
- Kılıç, R. (2007). *Hz. Peygamber’in Hayatından Davranış Modelleri*, Ankara: TDV Yayınları.
- Kır, Mustafa, Cengiz, Şaban, Sungur, Bahaddin (2012). Din Kültürü ve Meslek Ahlakı, Ankara, MEB yayınları, 4350.
- Kula, O. (2011). *Anadolu’da Çoğulculuk Ve Tolerans*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür.
- Küçükahmet, L. (1999). “İdeal Bir Öğretmen Nasıl Davranır?”, Öğretmenlik Mesleğine Giriş. (Editör: L. Küçükahmet). İstanbul: Alkım Yayınevi, ss. 15-20.

- MEB. (2010). İlk ders genelgesi (B.08.0.TTK.0.72.02.00). Ankara.Meydan Larousse (1990). “Hoşgörü” md., İstanbul, VI, 28.
- Meydan Larousse, (1972) “Tolerans” md., , İstanbul 1973, XII, 200; Larousse Du Siecle XXe, “Tolerance”md., Paris 1983, VI, 721; Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Sözlük, “Hoşgörü”md., İstanbul.
- Mulligan, E. (2002). Yaşam Yönetimi, (Çev. Fatma Can Akbaş). İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Onur, B. (2000). *Gelişim Psikolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (1999). “Tolerans ve Tesamuh”. Osmanlıda Hoşgörü Birlikte Yaşama Sanatı, Mustafa Armağan. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (2000). Sosyoloji Ders Kitabı. Ankara: Doğan Yayıncılık.
- Öner, N. (1990). *İnsan Hürriyeti*, Ankara: Selçuk Yayınları.
- Özbek, A. (2010). “Din Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar” Din Eğitimi Ve Din Hizmetlerinde Rehberlik (Ed. Ay, M.E.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2059 Açıköğretim Fakültesi Yayını NO: 1093.
- Pamuk, A. (2003). Karakter Eğitim Programları ve Eleştirisi: İnsan Temelli Evrensel Ahlâk Yasası Mümkün mü? *DEM Dergi*, yıl,1 sayı 1, 42-47.
- Perese, S. (2005). *Yapılandırıcı Yaklaşımla Hazırlanmış 69 Etkinlik*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Saraç, T. (1985). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- Schafer, Chelsea E. Ve Shaw Greg M. (2009). The Polls—Trends Tolerance In The United States Public Opinion Quarterly, Vol. 73, No.2, Summer 2009, pp. 404-431.
- Sevarcan, F. (2010). “İslâm Medeniyetinin Doğuşu ve Kaynakları, İdarî ve Siyasî Kurumlar” *İslâm Kurumları Ve Medeniyeti*, (Ed.Hızlı, M.)Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2057 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1091.
- Sezer, S. (2002). 12. Özel eğitim Kongresi Yöntemler yaklaşımlar Stratejiler Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları Yayın No.- 193.
- Sotelo, M. J. (1996). Gender Differences in Political Tolerance Among Adolescents Journal of Gender Studies, Vol. 8, No. 2, 1999, pp. 211-217.
- Sula, H. (2008). *Toplum Yetimleri Sokak Çocukları*, Ankara: DİB Yayınları.

- Şeker, A. (2013). *İş etiği* (Ed.Tokgöz, N) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3011 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1964, 52-67.
- Şen, M. (2011). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi* (Ed. Arıkan, A.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2301 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1298, 123-147.
- Şişman, M. (2013). *Türk Eğitim Sistemi* Ankara: Pegem A.
- Tarhan N. (2012). *Psikolojik Taciz*, İstanbul: Timaş.
- Tepe, H. (2011). Etik (Ed. Kuçuradi, I. Ve Taşdelen, D.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2356 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1353, 86-130.
- The Oxford English-Turkish Dictionary. (1990). "Tolerable-Tolerance-Toleration"mdl., İstanbul.
- Tepe, H. (2006). "Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık", Felselogos 29 2006/1, sayı 29.
- Terzi, Ç. (2012). "Çatışma Yönetiminde Arabuluculuk" Çatışma ve Stres Yönetimi-1 (Ed. Ceyhan, E) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2547 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1517.
- Tomlin, E. W. F. (1959). "Kültür Nedir?", Türk Yurdu Mecmuası, 275, 7(10), s. 31 -32.
- Torlak, Ö. (2013). *İş etiği* (Ed.Tokgöz, N) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3011 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1964, 2-19.
- Türkan, Ahmet, Şahan, Ramazan Meydan, A. Türker, Sacit A. (2012). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabı 9. Sınıf* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi.
- Yıldırım, H. (2010). *Gelecek İçin Eğitim Raporu* Ankara, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 41.
- Yiğit, Y. (2010). *Peygamberimiz ve Hoşgörü*, Ankara: DİB.
- Yörükân, T. (2007). *Semiyotik, Fanatizm Ve Tolerans*, Ankara: Nobel yayın.
- Yürüşen, M. (1993). *Liberal Kurumda Politik Ve Moral BİR Kavram Olarak Hoşgörü*, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Zengin, Z. S. (2010). "İslâm Eğitim Tarihi" Din Eğitimi Ve Din Hizmetlerinde Rehberlik (Ed. Ay, M.E.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2059 Açıköğretim Fakültesi Yayını NO: 1093.

EK

Tolerans Ölçeği

Değerli Katılımcı,

Ölçeğimizde insanın kendini değerlendirmesiyle ilgili 11 maddelik bir liste bulunmaktadır. Sizden isteğim; listede verilen her ifadeyi inceleyip, kendi duygu, düşünce ve davranışınızı ne ölçüde yansıttığını belirtmeniz ve buna uygun olan kutucuğa (X) işaretini koymanız. Her ifade için bir tercih yapınız. Lütfen boş ifade bırakmayınız.

Cevaplama da içtenlikle davranacağınızı umar, teşekkür ederim.

Doç. Dr. Ercümen ER SANLI

	Hiç Katılmıyorum	Bazen	Kararsızım	Bazen Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Hakkımın yenilmesi beni rahatsız eder.	0	0	0	0	0
2. Anlamsız sorulara tahammül edemem.	0	0	0	0	0
3. Başka kültürden birisiyle evlilik yapabilirim.	0	0	0	0	0
4. Giyim tarzıma karışmalarına tahammül edemem.	0	0	0	0	0
5. Çevremdekilerin bana güvensizliklerine dayanmam.	0	0	0	0	0
6. Yeni tanıştığım birisinin lakayt tavırlarına tahammül edemem.	0	0	0	0	0
7. Kendini beğenenlerden nefret ederim.	0	0	0	0	0
8. Dikkatimin dağıtılmasından rahatsız olurum.	0	0	0	0	0
9. Kaprisli insanlara katlanamam.	0	0	0	0	0
10. Aşırı ısrarcı insanları sevmem.	0	0	0	0	0
11. İnsanların hatalarını kabul etmelerini beklerim.	0	0	0	0	0

ÖZGEÇMİŞ

Canan GÜVEN 09.01.1987 tarihinde Andırın' da doğdu. Samsun Anadolu Lisesi' ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü' nden 2009 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden bu yana çeşitli resmi okullarda, özel ve resmi kurumlarda Psikolojik Danışman olarak görev yapan Güven, orta derecede İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri

E mail : pdr_c@hotmail.com

Telefon : 0 507 053 30 52